

ERDÉLYI MÚZEUM

XII. kötet.

1895.

IX. füzet.

Medgyes Lajos élete.

(Második közlemény.)

Medgyes Lajos nem sokáig maradhatott Bécsben. 1844. febr. 18-án megválasztotta a deési ref. egyház segéd-papnak, pár hónapra az Enyedre tanárul ment Mihályi Károly helyébe rendesnek. Megválasztásában különösen buzgólkodott özv. Czakó Józsefné, a költő későbbi anyósa, s Szöcs Sámuel dr. Azóta állandóan ott élt. Ferencz testvérének egy 1852. szept. 15-én Marosvásárhelyről keltezett leveléből úgy látszik, hogy ezidétt vágyott egyik kolozsvári papságra s tán reménykedett is, hogy elnyeri. 1859-ben hívták Szentésre. De Tompa, kivel a dolgot közölte, 1859. máj. 2-án kelt levelében erre vonatkozólag azt írja: „Magyarországba készülsz? ha gondolod: hogy jobb lesz; de ne feledd: hogy a Szamos partját, ó-vári regényes lakodat sohasem fogod feltalálni Szentés árnyatlan, víztelen, hegytelen homok- és nádvidékén. Különben azt hiszem: jövedelmes egyház, engem is hívtak oda egykor papnak, de mint-hogy teljességgel nem volt szándékom odamenni, nem igen vitattam: milyen egyház?” Alább meg: „Dolog van elég, azt hiszem, s hogy nem valami rendes egyház, a hirlapi vitákból látom.” Nem is ment el Medgyes. Május 15-én jártak nála a szentesi egyház követei, Sas Károly dr. orvos és Farkas Gedeon ti-zaszabályozási ugnök, hogy papjoknak meghívják. Visszautasította. Úgy látszik, Kiss Áron is, a mostani püspök, egy Porcsalmáról 1858. decz. 18-án kelt levelében, Medgyeshez költeményt írva, ebben Szentésről igyekezik lebeszélni. Zombori Gedő pedig 1862. okt. 12-én a szatmári egyházi gondnok megbízásából ír, hogy fogadja el a megüresedett papi állomást. Medgyes okt. 15-én tagadólag válaszol. Később a levél aljára jegyezte: „Meg is választották, de nem fogadta el; elég rosszul tette.” Nem tudom, mennyiben komoly dolog s mennyiben csak Zilahy Károly baráti óhajtása Medgyesnek az erdélyi püspöki székbe emelése.

Zilahy 1858. ápr. 12-én Zilahról ezt írja: „Tegnap vett kolozsvári levélből értém, hogy a főnotáriusságra legközelebb négy egyént fognak kijelölni, köztük Nagy Pétert. Vajjon te nem esel-e belé? Nekem nagyon kedvencz eszmém, hogy te, kedves barátom, 1860-ban, nagyapád jóslatához képest püspök lehess, mivégre Ferencz-czel az este egyezséget tettünk, hogy ez érdeken ő a kormány, én a sajtó útján mindent elkövetünk. Hanem hát előbb notáriussá kell lenned,¹⁾ s ebben szerénységed daczára is nem kellene elmulatnod a munkálást, mert *a ki püspökséget kíván*, stb.“²⁾ Később Zilahynak más terve is volt. 1861-ben ugyanis azt írja: „Téged illetőleg óhajtanám, hogy a deési járás részéről választasd meg magad követnek. Ez óhajásban itt sokan osztoznak. Azért szólj azon a nyelven, melyet tőled ismer a két ország.“ (Pest, ápr. 1.)

A paplak az ó-vár nevű hegyfokon van, melynek kertjéből gyönyörű kilátás nyílik a Szamos völgyére s a regényes és regés dombokra. A kert mellétt egy tér, ma szép sétatérre alakítva, melyen egy kőoszlop s egy nagy lapos kő van. A monda azt tartja, hogy honfoglaló őseink ezen a kőven pihentek meg.

A kert végében, emelkedettebb pontra építtette a költő kedves dolgozó szobáját, melyről verseiben gyakorta megemlékezik. Így fogsága idején lakhelyére gondolva, így szól:

Deesen, hol őseinknek
Legelső vára, az ó-vár vagyon,
E vár végső fokára
Építtetém magános kis lakom.
Vélém: a lelkek hozzám le-lejárnak,
S föltárják titkát a múlt fátyolának.

Munkáctól erre tartott
S itt vert tábort a daliás sereg;
Egy kőpad s egy agg oszlop

¹⁾ Ugyanis, hogy a szatmári békét követő gyászos korszakban a kormány önkénykedésének némileg elejét vegyék, az 1726-iki marosvásárhelyi zsinaton elhatározták a főconsistorium ajánlatára, hogy olyan főjegyzőt válasszanak, a ki aztán minden választás nélkül következék püspöknek, azon kikötéssel, hogy a jobb idők bekövetkeztével, ismét a régi szokás álljon helyre. Így következett az u. n. successió.

²⁾ Pál apostol Timotheushoz írt első levele, III. 1. Igaz beszéd ez: Ha valaki püspökséget kíván, jó munkát kíván.

E tény emlékét hűn őrizte meg.
A hét vezér ott ült hadi tanácsot,
Győzelmi hálát a nép itt kiáltott.

Alant, mély sziklavölgyben,
Az egyesült Szamos zuhogva megy.
Ellátszik a Csicsóvár,
S körül a Rózsa-, Béla- s Huba-hegy.
Várromjaikkal az s ez ég felé dől,
Megannyi emlék az előidőből.

A deési ó-várban című költeményben szintén:

Kertem az ó-vár feneke,
Melyet Tuhutum rakatott.
A vártetőn építteték
Menhelyül egy kised lakot.

S alább:

E várban ittak áldomást
A magyarok s a székelyek.
A honszerzés dícső korán
Előbb itt egyesültenek.

Ott áll a kő, a hét vezér
Hol ült s a székely rhabonbán.
Látom most is árnyékaik
A holdnak sápadt sugarán.

Ott az oszlop, melynek tövén
Az áldozattűz lobogott.
Az egyesült testvérsereg
Kézfogva ott imádkozott.

Ép így emlékezik meg szobájáról, az ó-várról, a szép és emlékekben gazdag környezetről *Emlékezet Jókai látogatására* című költeményében, stb.¹⁾

1844. ápr. 24-én esküdött meg a sófalvi templomban Czakó Marival, Czakó József és Sonkádi Mária leányával, szerelmének régi, bátran mondhatni: gyermekkori tárgyával. A sepsi-szentgyörgyi Czakó-család szintén régi székely család, melynek egyik ága kiszakadt a Szamosvölgybe s tagjai, mint tekintélyes, vago-

¹⁾ Jókai 1853-iki erdélyi útjában látogatta meg s buzdította további működésre. Lásd a Medgyes arcképéhez írt életrajzot a Vasárnapi Ujság 1859-iki folyamának 12-ik számában.

nos birtokosok, élénk részt vettek a megyei közéletben. Medgyesné unokatestvére volt Czakó Zsigmondnak, a szerencsétlen véget ért kiváló tehetségű drámairónak.¹⁾

Medgyes szerelmi költeményei aránylag számosak s nagyrészők, az *Erdélyi lant*-ban közöltek után, házassága idejében keletkezett. A lobbanékony szívű költő ez álmatag, mélabús dalai szemmel láthatólag inkább a képzelem termékei, mintsem való élményekből fakadtak. Sőt egy 1852. jun. 30-án kelt levélben, egy az ő szívéhez igen közel álló férfiú, elmondván szerelme bánatos történetét, kéri, hogy ezek alapján írjon számára egy költeményt *Bucsú Emmimtől* czímen. Nem tudom nincs-e ez meg más czímen költeményei közt s talán több ilyen úton keletkezett is. Dózsa Dániel tréfás hangon, de komoly szándékkal egyszer azt írja: „Előtttem gyanúba keverted magad múlt leveleddel, mintha nős ember létedre igen melegen emlékeznél némely leányokról. Mikor már nős vagy, senki olyan nem lehet mint nőd.” Ugy látszik, neje sem vette komolyan a szerelmi dalok e sportját s háborítlanul éltek. *Az én nemeslelkű nőm* című versében megható hangon nyilatkozik a költő:

Magamba szállva, könnyeim közt
Megismerem, megismerem:
Érdemetlen vagyok oly nőre,
A milyen te vagy, édesem!
Mint a nap a változó égen,
Örök tisztán világoysz nekem.

Engem a sors vad zivatarja
S ön szenvedélyem hányt-vetett;
Képzelveim, eszméim üttek.

Több versszakon át szépen rajzolja neje jóságát, hűségét, önfeláldozó szeretetét s mondja:

Gyakran, míg a nép tapsa kísért,
Mig virultak babérait,
Nem tagadom: más deli nőknek
Merengtem vonzó bájain.
Te elnézted férjed botlását,
Te még bűnöm is megbocsátád.

¹⁾ Bővebben: *Adalék Czakó Zsigmond életéhez* című cikkemben Figyelő, XIII. 5.

S felkiált:

Óh, még ha egyszer visszanyerném
Lezajlott ifjúságomat,
Egyedül néked lenne szánya
Szivemben minden dobbanat.
Mint rejtett csermely néma völgyben,
Élnék csöndes családi körben.

Élénken élnek szívében a családi érzelmek. Kilencz gyermekkel áldotta meg a sors s két kis fiának kora halálát megkapó hangon siratja *Alamorom és Sándorom* című versében. A *Bölcsődal*-ban kedves altató dalt énekel, a *Családi kép*-ben családi boldogságának idylljét rajzolja. A *kor hálátlanságá*-ban keserű hangon panaszkodik, hogy ellenségei legsebhetőbb oldalán támadják meg, ártatlan gyermekeit üldözik. A *Családi életemből* címűben keserű hangulat nyilatkozik, nagyon fájnak a hálátlanság ütötte sebek, nyugós az élet, de viselnie kell terhét gyermekeiért. A költeményei sajtó alá rendezett gyűjteményéből kihagyott, költőileg kevésbé sikerült *Klára leányom betegsége* címűben is melegen érezzük az apai aggodalom, remegő szeretet lángolását. A *Gyerő fiamhoz* című pedig a gondolatok szépségével, emelkedettségével tűnik ki, a mint fiát nemes erényekre, hazaszeretetre tanítja. Ide sorolható a *Kedves levél* is, melyben öröme, szeretete nyilatkozik, midőn közös levelet ír Ferencz öcsese, ennek jegyese s Zilahy Károly, a jegyes testvére. Ugyanez érzés szól hozzánk a *Fivérem esküvőjén*, meg a *Nőrokonomhoz* címűből, melyben egy, az övéiért magát feláldozó rokont rajzol Ebben tulajdonképen, akaratlanul bár, a maga képét is festi.

Apja azt igyekezett gyermekei szívébe csepegtetni, hogy egymást el ne hagyják, támogassák, a ki rászorúl. S az atyai tanácsok követése különösen költőnkre hárult. Apja 1848. szeptember 27-én 61 éves, anyja 1853 szeptember 18-án 53 éves korában halt meg. Öt fiu- és négy leánytestvére közül, egyiknek sem igen volt még kenyér a kezében, mindeniket segítette, úgy, hogy háza a legutóbbi időkgig, késő aggságáig, jóformán soha sem volt üresen, a nélkül, hogy valamelyik rokon ott ne tartózkodjék. Pedig a szerény papi jövedelem s a nagyszámú család különben is elég gondot, munkát adott.

Apja jó gazda volt. Anyja, Nagy István, nyárád-szentimrei pap leánya, tizenöt éves korában ment férjhez s még nem volt 17 éves, mikor Lajos fia született. Szintén igen jó gazdasszony. Híres veteményező, messze vidéken nem volt kert, mely az övével versenyezhetett volna. E mellett meleg, költői kedélyű nő, kinek egy füzetke verse ma is megvan Medgyes Bálint birtokában.. A költőt irodalmi foglalkozása elvonta a gazdálkodástól, de sohasem volt könnyelmű, a mit a róla keringő együgyű, vagy rosszakarátú adomákból következtetni lehetne. Hogy vagyont nem gyűjtött, annak terhes háztartása az oka s jó szíve, melylyel sokan viszszaéltek.

Medgyes családjáért dobogó, szerető szíve különben csak kevésbé ismerhető meg költeményeiből. Ő nem intim, csendes élet, boldogság rajzolója, hanem a közélet embere, a rostrum költője. Csakis ebből a szempontból lehet igazán megítélni költészetét.

Még 1846-ban jelent meg egy kötet költeménye *Erdélyi lant* címen, lktári Bethlen Kata grófnő árnyékának ajánlva, a mely kedvező fogadtatásra talált s emelte hírnevét. Zilahy Károly egy 1857 aug. 13-án Zilahról keltezett levelében ebből 32 verset ajánlott az összes költemények gyűjteményébe felveendőnek.¹⁾ A költő azonban nem követte tanácsát, egyet sem vett fel.

A kötet nagyobbára mélabús, borongó, ábrándos szerelmi dalokból áll. S bár az ifjú költő nem szabadulhatott még meg a mennyvilár, búfátyol, rény, üdvmosoly stb.-féle szólamoktól, csinos, dallamos versekben zengi érzelmeit. Vannak benne érdekes töredékek egy Zorándról szóló lyrai elbeszélésből, melyek várakozást keltenek. De megkapják figyelmünket már itt is a hazafias énekek. *A Maroshoz* szólva, azt tudakolja: Támadhat-e szívében remény, hogy ékes téreire újra rámosolyg a mennyei szabadság angyala? Felvirad-e még egyszer a győzelmi kúrt? Fog-e lebegni hullámain büszke gözhajó, mely a külföld művelt és gazdag népeit bámolni

¹⁾ Megváltozás, Fibán, Elszántság, Jolánka, Epedés, Anyai szeretet, Korváltozat, A szenvedély kitörései, Zoránd utóhangjai, Zoránd naplójából, Egy kép az ifjúkorból, Távolból, Mariehoz, Tévelygés, Álmatlanság, Búdal, Keresztelő János, Önvád, Hozzá, Életkép, Utidal, Zoránd, Hajdan és most, Az emlékezet kínja, A lantoz, Dózsához, Hattyudal, A költészet szellemeihez, Zoránd naplójából, Bucsú a költészettől, Perényi Imréné, Fülmile.

hozza el Dácia bérceit? Lesz-e még egyszer boldog s dicső a nemzet? *H K hoz* című versében nem a szép hölgy bájai ragadják el, hanem a magyar beszéd, melyet külföldi származású letére oly szépen megtanúlt. Ép így 1842 elején sietvén az iskolába vissza, Balászfalván egy temetésen vesz részt. Megismerkedik egy előkelő fiatal leánynyal. Rajongással ír egy levelében szépségéről, de megbotráncozik, hogy csak német költőket olvas. Megigérteti vele, hogy ezután a magyar költészetet is felkarolja. Az *Unio*-ban a két ország unióját lelkesedve, sovároghva, sokat ígérőleg várja. A *Dithyramb*-ban a magyar szellemért, a két magyar hazáért ragad poharat. A *magyar becsületszó*-ban lendülettel ír a becsületről, mely a magyar ős jellemében a legfénylőbb gyöngy. A *T. K. emlékkönyvébe* címűben azt köti az ifjú lelkére, hogy forrjon szívéhez e szegény haza, küzdjön dicsőségeért s ne feledje, hogy csak egy csillag van: a honszeretet. Melleg, hazafias érzés csendül meg a *Gr. Teleki József, Dózsához, Perényi Imréné* című szép költői elbeszélésben is, stb.

Hogy minő hatást tett a közönségre az *Erdélyi lant*, arról érdekes apróságokat találhatni Bruz Lajosnak Medgyeshez írt leveleiben. Bruz, szászvárosi ügyvéd, ki a szabadságharcz alatt viselt térparancsnoki tiszteért aztán vasra lőn ítélve, maga is költői hajlamú ember s fel is lépett a nyilvánosság előtt. Kiadta Kazinczy-nak Sipos Pálhoz írt leveleit. Az eredetiekből egyet emlékül Medgyesnek ajándékozott. Ki akarta adni Sipos költeményeit, magyar régiségeit és aestheticáját is. Írt öt kötetre való népregét,^{*)} *Barcsai Ákos és kora, Kemény János és kortársai* című regényt s tervezett egyet Székely Mózesről. Történeti pályaművet küld az akadémiához, általában a Szászföldről, különösen pedig Szászvárosról és székéről értekezvén. Történeti cikkei jelentek meg az Uj M. Múzeumban (1853.), Kolozsvári Hetilapban (1853. 14, 49, 51. sz.), Erdélyi naptárban (1854.) Kenyérvizy név alatt a Vasárnapi Ujságban (1856.) *A csigközi barlang* cz. tájképe az Erdélyi Múzeum 1856-iki folyamában (Szinyeyi József: Magyar írók élete

*) Maga az író azt mondja róluk: „Történelmi és tündérvilág, a dákok korától, keresztül a nemzeti fejedelmeken, a XVII. század közepéig.“ Egy meg is jelent, (lehet, hogy más helyütt több is) az Életképekben. (1848. II.)

és munkái. I. 1365. lap.¹⁾ Mikor az *Erdélyi lant* megjelent, azt írja: „Költői műveid megjelentek. Azt hírlík, — mert ő még nem látta — merő tűz, fellengző idealizmus s költői mélység.“ Szüntelen kérdezősködnek, keresik az új kötetet. „Mert költői dárabjaid igen kedvelté tettenek. Mindenki csak Medgyes verseit kéri tőlem s az itteni könyvkereskedőtől.“ S alább Medgyest „hazám legnagyobb költőjének“ nevezi. (Szászváros, 1846. jul. 6.) Máskor meg (Babolna, 1846. aug. 28.) azt mondja, hogy az *Életemből* című verset nagyon óhajtják olvasni, mert eddig csak szávalni hallották! Erdély nagy költőjének nevezi s azt mondja, hogy „magára *Fibán* halhatatlan.“ Máskor ismét: „Halhatlanító verseid, a mint kapám, megcsókolám. Mily édes phantasia ömlik el azokon, mily erő! Hidd meg, te nagy költő vagy. Ezt mind azok mondják, kik *Lantodat* olvasták. *Fibán* és *Perényiné* magokra is elegendők, hogy a hon halhatatlan fűzért akaszszon homlokodra. Az *Álmatlanság* egyszerű szépség, milyekkel telve minden lap. Az *Életkép* egy nagy csillag művedben, mely soha nem sötétülhet el, Az *Életemből*²⁾ minden dalaidnak legszebb gyöngye. Engem a költemény keresztül rázott. Ném sírva olvasta. (Szászváros, 1846 decz. 3.)

Majd tudatja, hogy *Perényi Imréné*-t házi körökben nagy hatással szavalják. Isznak a költő egészségére. (1846. decz. 21.) Évek múlva is (1852. jan. 5.) azt írja, hogy apja Csokonait szeretete olvasni, neje Medgyest.

Dózsa Dániel is úgy nyilatkozott az *Erdélyi lant*-ról, hogy: „Egynehány phantastikus lyrád szerfelett elbájolt. Mindvégig bájolt a zengő nyelv s a lyrai képek. Nem tudom bírálni. Egyetlen bírálatom a költészetben, ha valami meghat s felizgatja a kedélyemet. A te újabb lyráid közt érzem e meglepetést. Azokban minden szó az érzelemé s én azt szeretem.“ Népszerűségét bizo-

¹⁾ De téves Szinnyei adata, hogy Bruz, *mint fiatal tanuló* halt meg Kolozsvártt 1856 jun. 23-án. Bruz 1817-ben született. 1844-ben nőül vette Fekete Karolinát. Három gyermekük volt: Lajos (szül. 1845 aug. 31.) Ilona, Mari. Megh. 1856 jun. 22-én Szászvároson.

²⁾ A kötetben *Életemből* címen két vers van. Bruz a másodikikat érti, mely így kezdődik:

Minden kebeltől elvonulok,
Rideg szírttető életem.

nyítia, hogy Urházy György már 1845. szept. 10-én zsebkönyve számára költeményt kérve tőle, *széphírű nevére* hivatkozik.

Oly elismert finom érzésű ember is, mint Kriza János, elismerőleg nyilatkozik. A *Bucsú a költészettől* című versről azt mondja egyik (1845. jul. 31.) levelében: „Bár személyesen mondhatnám önnek, mily meglepetve érzettem hatását ama költeményének. A bucsúmondásnak lehetőségét hittem, mert lám, magam is, legalább hallgatólag, megtettem azon bucsút.“ Ez alkalommal egy-szersmind Koronka Antal imádságos könyvét küldi két logoly ismerőse számára s kéri Medgyest, hogy juttassa kezökhöz. „Szép és magasztos imádságok. Tekintse meg ön is, mert úgy hiszem, még nem ismeri.“ Mondja. Kriza különben többször könyvjegyzékeket küld. Egy ízben (Kolozsvár, 1845 aug. 25.) nyüglődéseit panaszolva, így szól: „Igy élek és tengek már sok idő óta s ha a hideg való nem fagyalta le még tollaim mindenikét, de már röpülni képtelen vagyok. Ideálim elvesztették minden varázsukat s a közéletnek, a háznak, a társaságnak egy „bajterhelt szelid állata“ lettem. Képzelheli, mennyire távol már eszem ágától is az irodalmi sürgölődés.“

A *Bucsú a költészettől*, úgy látszik, kedves verse volt a közönségnek. Egy színésznő, Zebényiné is írja, hogy a haza elbukása után, Thália oltarai összedölvén, most, hogy maga is legalább egy időre bucsút vett a színészettől, még inkább érzi hatását e költeménynek; közelebből egy előkelő társaságban volt, hol feikérték, szavaljon. Ezt szavalta, a mely mélyen meghatotta a társaságot. Másnap libériás inas kereste fel s egy kis dobozt nyújtott át e szavakkal: Uram barátja a költőnek, kinek versét tegnap a teensaszony szavalta. Ezzel eltünt. A dobozban öt darab arany volt.

A mint még vásárhelyi deák korában írogatta e költeményeket, el-elküldöztette Szödemeterre (Szilágymegye) Gyujtó Sándornak, ki oda 1840. decz. 15-én indult Kolozsvárról s 1844 elejéig volt Draveczy Jánosné fiskálisa. E nagy tudású s jeles költői tehetségű férfi meghasonlásba jut önmagával. Úgy érzi, hogy eltévesztette életét. Szívén bánat, keserűség rágódik, melyet humorba s szesz italba igyekszik fojtani. Bort, pálinkát pintszámra iszik, mint maga szokta tréfásan mondani: naponta hámor kuka (kupa) bor és hat kuka pali. Egy-egy darabig bőjtöt tart. Máskor meg, a mint maga

írja: »Közelebből lefolyt sötét napjaimban annyi pénzt és bort temetek el, hogy álló esztendeig a legbecsületesebb időöltésre elég lett volna. (1842. jun. 16.) Utóiratában másnap azt mondja: »E kicsit, mit most írok, részegen írom, éh gyomorra bevett jó két meszely után.« Néha megundorodik magától. De feltámad lelkében az életkedv, a remény. Mindig olvas, gondolkozik. Megvannak a maga saját egészséges nézetei, folyvást jó tanácsokkal szolgál ifjú barátjának, ki nála 11 évvel fiatalabb. Takarékosagra, mértékletességre inti, óvja a deákkörökben divatos trágár-költészettől. Munkát ajánl, bár maga nem bír dolgozni. »A költészet olyan, mint a mesterség; üzni kell, amint lehet, mint a vándorszínész vagy mesterlegény, megválasztva: hol és hogyan? s oly gazdánál, hol tetszik; húzza össze szarvait, mint a csiga, mikor nem tetszik s dolgozzék magának. Ezt mondja, midőn Medgyes panaszol, hogy Kriza nem szólította fel dolgozótársul a Reménybe. Máskor: Az ijúnak küzdeni kell. A bogár, melynek élete 24 óra, az alatt is fut-fárad, hogy életét fentartsa s egy falatka ennivalóért átútazza azon maroknyi kis port, mely előtte magasabb, mint a Kárpátok bérece: hát a lélek s kivált a szebb lélek, mit nem tesz, mely nyomtalanul egy pillanatig nem akar lenni?« Studiumokra buzdítja. Inti, hogy »azokat a nagy liberálításokat, valamint ingratis servire nefasokat abba kell hagyni; esendesülni illik és kell minden nemes és művelt kebelnek.« Ajánlja, hogy csak lépjen a papi pályára. Ez épen neki való. Érdekes megjegyzéseket tesz, véleményeket mond a közélet embereiről és jelenségeiről, irodalmi művekről. Verseit gondosan elolvassa, megrostálja. Figyelmezteti a hibás méretekre, metszetekre, a rythmusra s többször kérve-kéri, hogy ügyeljen az ilyenekre, Óva inti a túlzásoktól. »A végsőség mind költészetben, mind szilárdabb tudományokban rossz.« Kerülje a dagályt, az érthetelenséget. Óvja meg eredetiségét; hagyjon békét a már lejárt transcendentallizmusnak és sentimentalizmusnak. Az életből merítsen s az élet szavaival fejezze ki magát. Gyakorolja magát az önkritikában. Erre nézve praktikus tanácsokat ad a »nonum praematur« elve szerint. Figyelmezteti a lélektani, szerkezeti hibákra. Az egyes költeményeket, ha szükségét látja, versszakról-versszakra, sorról-sorra megjegyzésekkel kíséri, miket a költő gyakran megszívlett s még gyakrabban megszívlelhetett volna. Megjegyzései néha egész kis fejtege-

téssé nőnek. Érdekes az a meleg, igazi delejes szeretet, melylyel Medgyes iránt viseltetik. De melegen ragaszkodott hozzá a költő is, Ferencz testvérével együtt. Medgyes jegyeséhez írott egyik levelében (1842 ápr. 13.) azt írja, hogy kettőt szeret, őt meg Gyujtót. Egyéb boldogságot nem kér az égtől, csak hogy őket hagyja meg neki. Szive, lelke, élete az övék. Gyujtó aztán a szabadságharczban elesett.

A közélet terén Medgyes hivatásánál fogva első sorban mint pap szerepelt. Jeles szónok volt, kin a hallgatóság egész áhitattal csüngött, odaadással szerette. A népszerűség vállaira emelte. Nemcsak végezte papi teendőit, hanem az egyházi irodalom terén is búzgón működött. Négy kötet egyházi beszéd s öt rendbeli imádságos könyv jelent meg tőle, az apróbb füzetkében világot látott alkalmi beszédeken kívül, mint a milyen például *Telegdi Róth Károly fölött* (Kolozsvár, 1854), *Veres János fölött* (Kolozsvár, 1855), *Ifj. br. Kemény Ferencz fölött*, (Kolozsvár, 1856), *Gyöngyösi Sándor felett* (Kolozsvár, 1861), *Bajnóczi Lila felett*, (Kolozsvár, 1865.), *Bájó Albert felett* (Kolozsvár, 1867.), *Eötvös József emléke* (Kolozsvár, 1871.), stb.)

E beszédek nem előírt pericopák szerint készültek. A szónok szabadon választott szentírásbeli szövegből indulva ki, hivei szükségletéhez alkalmazkodik elmélkedéseiben. Ősz végén, mikor a zordonabb időszak kezdi lakásukba szorítani az embereket, fejtegeti a társas élet áldásait, mondván, hogy a társasági élet biztosítja életünket, vagyonunkat, erkölcsi tökéletesedésünket; itt fejlődik ki polgári és lelkiismereti szabadságunk. Farsangban arról elmélkedik, hogy az öröm Isten szerint való, ha örömeink közt nem feledjük el a szemérmet és hazát; emlékezzünk meg a vigalom napjaiban a szerencse változatosságairól s szerencsétlen embertársainkról. Bójt-

¹⁾ Eredeti egyházi beszédek. I. Kolozsvár, 1849. Özv. Barráné és Stein tulajdona. 8° 224 l. XXI beszéd. II. U. o. 1851. 8° 208 l. XXIV beszéd. III. (Uj folyam I.) U. o. 1854. Stein János tulajdona. 8° 217 l. XXXIV beszéd. IV. (Uj folyam II.) U. o. 1858. 8° 217 l. XXXVII beszéd.

Egyházi imakönyv. Kolozsvár, 1855. Stein János tul. 8° 303 l.

Eredeti holotti imák. Kolozsvár, 1856. Stein J. 8° 160 l.

Protestáns nők imakönyve. Pest, 1859. Pfeifer Ferdinand. 8° 265 l.

Növendék ifjúság imakönyve. Kolozsvár, 1861. Stein J. 8° 168 l.

Protestáns családok imakönyve. Pest, 1868. Heckenast Gusztáv 8° 3921 l.

ben magyarázza, hogy a mi vallásunk nem rendeli ugyan a bőjtöt, de más vallásuak kegyes szándékú bőjtje iránt tisztelettel kell viseltetnünk. Szűk aratáskor azt fejtegeti, hogy csak az inség isten os tora, a szükség által Isten a mi javunkat eszközli s hogy a szükség volt az emberi lélek egyik hatalmas ösztökélője a haladás útján. Bő aratáskor arról elmélkedik, hogy nem elég földi vagyont gyűjteni, hanem ennek segítségével tegyünk szert oly kincsekre is, melyeket a rozsdá és a moly meg nem emészthetnek és az orzók el nem lophatnak stb. S mind egyre megszólal beszédeiben is a hazaszeretetet, akkor, mikor ennek ápolására oly igazán szükség volt. Beszédeiben hév, pathos van, a mi a nagy francia ékesszólókra emlékeztet. Mindig a kor mozgató eszméit fejtegeti. Igaz, hogy az exordiumokban néha »virágosabb,« mint kívánnók. De azért e tartalmas és hathatós beszédek nyomósabbak, mintsem egy pár oldalbökéssel végezni lehetne velök. Már csak azért sem, mert ha nem volnának is olyanok, a milyenek, tény, hogy korukban tetszetek és hatottak. Ez pedig pusztá kicsinyléssel nem magyarázható, nem is intézhető el. Medgyes neve helyet kér magának egyházszónoklatunk történetében. Nem foglalkozhatom itt bővebben e kérdéssel, de egy pár szót mégis kell szólnom a beszédek hatásáról.

Medgyes beszédei nagy kedveltségnek örvendettek. Ünnepi legátusok, szónokló deákok mindenfelé használták egész Erdélyben. Igen kapós beszédek voltak. Kivált az I. és III. kötet hamar elfogyott. Érdekes Literati János munkácsi ref. pap 1855 jun. 14-én egy Földváryhoz intézett levele, melyben elmondván, hogy jun. 10-én ismét fenn volt a várban, istentiszteletet tartani a foglyok közt, így szól: »Medgyes Lajos remek beszédét a béketűrésről, helyzetőkhöz átváltoztatva, de belértékét meg nem szentségtelenítve, szónoklottam el nekik. A szép és lelkes beszéd hatott. Meg voltam hatva én is, meg voltak hatva ők is. Imatermünk igazi templommá, Isten pitvarává változott, s én, mi mindnyájan ott a szenvedés isszonyú börtönében boldogok valánk. Igazán szerencsés nemzet, hazá, felekezet, melynek Medgyes Lajos van! de szerencsésebb egyházközönség az, mely őt bírja s boldogítani képes is. Imé, a nagy dicső szellem, hogy hat el messze s hol nyújt vigasztalást, hol ad magas önérzetet a szenvedő kebelnek! Méltóságod adja át neki

a munkácsi várfoglyok s az én nevemben lelkünk tisztelő érzelmeit tolmácsoló kézzszorításunkat.«

Tompa levelei közt is többször van szó Medgyes egyházirodalmi működéséről. 1857. jan. 1-én írja: »A halotti imákat szíves barátságodból vettem; azonban az ünnepek miatt nem volt időm még eddig bele sem tekinteni a könyvbe. Előre is tudom, mi van benne, mert ösmerlek tégedet.« 1857. márcz. 16-án pedig: »templomi imáidról minden másod vagyis harmadik vasárnap megemlegetlek, imádkozván a templomban, ámbár az én szűrös gömöri nyájamnak egy kissé magas; a temetési alkalmak is jó sürtien lévén nálunk: a kényelem előérzetével nézek halotti imáidra. Várj egy kevéssé, hadd imádkozgassam végig, akkor megmondom véleményemet, mi már most is látom, rád nézve semmi esetben sem lehet kedvezőtlen. Isten tartsa meg erődöt, kedvedet a tehetséghez, melylyel bírsz, s gazdagítsd mentül több becses művel egyházi irodalmunkat.« A *Protestáns nők imakönyve*-ről írja, hogy feleségének kedvencz imakönyve lesz s azt tartja, hogy »amit tehetünk, ezen a pályán is meg kell tennünk.« 1862. jul. 29-én írja: »A barátságodból nyert egyházi beszédek igen köszönöm, sajnos, hogy annyi ideig fogságban ült, de végre jó s nagy nyeremény az egyházi irodalomra, hogy kiszabadult.« Utolsó levelében is tudatva, hogy nők számára egy csomó elmélkedést, imát, fohászt írt, tanácsot kért Medgyestől is, hogy vajjon minő czímet adjon e könyvnek s felsorol több czímet, köztök az *Olajág*-ot is. Medgyes ez utóbbi mellett nyilatkozott s tudvalevőleg a becses könyv aztán ezen a czímen jelent meg.¹⁾ Győry Vilmos is métánylólag emlékezik meg Medgyes rövid életrajzában egyházi irodalmi működéséről.²⁾ Pap Gábor dunántúli püspök pedig 1886. márcz. 18-án kelt levelében, mikor Medgyes kiadni készült költeményeit, így ír: »Számos tisztelőd sorába tartozom. Egyházi műveid, költészeted, az a vallásos érzület, az a hazafui szent lelkesedés, mely minden művedet áthatja, melyből mint tiszta és gazdag forrásból erednek egyházi beszédeid és költeményeid, tiszteletemet, becsülésemet és szeretetemet már régen

¹⁾ Medgyes viszonyát Tompához lásd bővebben *Tompa levelei Medgyeshez* című cikkemben. Ellenőr, 1877. 90. sz.

²⁾ Győry Vilmos, Kossorú Budapest, 1875. 416-ik lap.

kivívták. Minden igaz magyar ember könyvtárának díszét képezendik költeményeid.“

Hazafias szellemű egyházirodalmi műveiért sok baja volt. Heckenast-tal 1852-ben alkudozásban van egy *Imatár* kiadása ügyében. A kiadó közölvén feltételeit, figyelmezteti, hogy nemcsak politikáról, de a szó szoros értelmében hazaszeretetről sem szabad írnia. Nem rég egy imádságos könyvet elkoboztak azért, mert volt benne egy imádság a hazáért. Kéri, hogy ha arra kerül a sor, nézze még egyszer jól, aggódalmasan át a kéziratot, nehogy baj legyen belőle. Itt nem jutott a dolog dülőre, Telegdi Lajos debreczeni könyvkiadóhoz fordul, felajánlva egy hölgyek számára való imádságos könyvet, meg Magyarország történetét. Telegdi hajlandó mindkettőt kiadni a jövő évben. »Bátor vagyok önt felkérni, hogy a *Honleányok imakönyvé*-ből egy imát legyen szives átküldeni, hogy addig is, míg becses kéziratát megkaphatom, gyönyörködjek benne. Mert minden hízelkedés nélkül mondván, eddig is különös előszeretettel viseltetem az ön munkálatai iránt s ajánlatom által sok vevőket szereztem azoknak. Magyarország történetéhez jelenleg nem merek fogni, mivel annak kiadása most sok nehézséggel van összekötve a cenzura miatt. Rajcsányi legközelebb megjelenő történetét, mely már ezelőtt két kiadásban elkelt, kétszer kastrálták meg s hat hónapi contumacia után sem hagyják a kiadónak széjjel küldeni. Egyébaránt a szerzőnek sem nagy öröm most ilyet írni, mivel a legszebb gondolatokat törülük ki.« (1852. jun. 15.) Egyelőre hát megkíséرتi vele egyházi beszédeinek kiadását. Telegdi a kézirat vétele után azt írja: »Ön egyházi beszédei miatt, melyeket olvasván, mondhatom, hogy valóságos kincse a magyar protestáns egyházi irodalomnak, a legnagyobb zavarba jöttem, mivel azok valóságos szabad protestáns szellemben vannak írva, mely ok miatt a mostani sajtórendszer mellett annak háromnegyed része kitörültetik.« Így hát ki nem adhatja.

A Teleki József ravatalánál mondott beszédét lefoglalták. Beszédei III. kötetének már kiszedett 3., 4., 5. ívét meg kellett semmisíteni, mert a mint a kiadó írja: „Oly felséges eszmékkel telvék, hogy annak kinyomtatását megkíséرتeni annyi volna, mint szántszándékkal bajba menni. Most a censura egészen más, mint a többi füzetek kiadásakor. Én az itteni cenzorral igen bizodalmas lábon állok ily tárgyakra nézve, s ő azt mondá, hogyha a füzet

ily formán sajtó alól kikerülne, s ha szinte ő, ki legelőbb kapja a példányt átolvasás végett, szabadon bocsná is e kiadást, meg van győződve arról, hogy Bécsben és Pesten bizonyosan a betiltást határoznák el. A *Halotti imakönyv* egy darabját is vissza kellett küldenie elővigyázatosságból. Mikor pedig a beszédek IV. kötete kikerült sajtó alól s a kiadó censura alá adta, harmadnap múlva a rendőrség minden példányt lepecsételt s egy példányt Nagy-Szebenbe küldött, hogy sorsát ott elhatározzák. Úgy látszik, hogy Mikó Imre pártfogása, Biró Miklós törvényszéki tanácsos közbenjárása és Szalánczi Samu szebeni censor jóindulata szabadították ki a fogságból.

Pap és költő lévén Medgyes, s hozzá egy kis városban, nem kerülhette ki az u. n. alkalmi költemények írását sem. Innen a különböző sírfeliratok, gyász- és örömdalok, emlékkönyvbe írt versek.

De Medgyes költészetének javát hazafias és politikai költeményei teszik. Itt van ő igazán elemében. Kezdetől fogva élénk részt vett a politikai mozgalmakban. Gyülesezett. Szónokolt, dalolt, cselekedett. Egész lelke lett a megyei közéletnek, hatása messze elérve az országban.

Az újonczállítási népdal-ban lendületes szavakban ad hangot a jobbság feljajdulásának. A *Nemzeti dal* bátorítás; nem sírni, tette kelni! sorakoznunk kell a szabadság zászlói alatt. A *Nagyjainkhoz* cziműben a nagyok szívéhez igyekszik szólani, hogy megnyerje őket a nemzeti ügynek. *A honnak élni kell* cziműben fejtegeti, hogy hátra maradtunk ugyan, de csak azért, mert aludtunk; most felébredtünk, pihenten foghatunk hát a nagy munkához. A *Harczidal* már csatára hívó tárogató. A *Jó a muszka* cziműben bátorítólag szól, hadd jöjjön, nem félünk.

Jőjjetek, ti buta csordák,
Milliónként jőjjetek:
Elsóványúlt a magyar föld,
Meg kell kövérítnetek.

A muszkabetöréskor cziműben szintén hitet, bizodalmat, bátorságot igyekszik csepegtetni a szívekbe s egyszersmind Európa figyelmét hívja fel a magyar ügyre. S mikor elbukik a nemzeti ügy, minden fájdalomon, keserűségen áthallszik Medgyes költeményeiben a csüggedetlenség, a vígasztalás szózata. Hány emberben

tartották a lelket e szomorú korszakban az ő versei, szónoklatai! *A muszkahódítás után* címűben büszkén mondja, hogy győzött a magyar a császáron és öt nemzetiségen s mikor a muszka túlerő reázúdult, akkor is csak árulás dönthette meg.

Ily nemzet el nem bukhatik,
Rabszolga ily nép nem lehet:
Vagy megbódul a természet,
Vagy nincs Isten a föld felett.
Megrázkódnak a népek lelkei
S eljönnek a magyart segíteni.

A külsegélyben való bizás, bizodalom a kívülről támogatandó forradalomban gyakran fölhangzik Medgyes költeményeiből. *Nagy-Szeben* című versében keserűen szól a szász kegyetlenségről s a szász hazafiatlanságról. *A honvédfoglyok Szebenben* címűben leírja dicsőségöket, szomorú sorsukat s gyűlölettel tölti el a bosszú undok műve. *A honvédfoglyok elindításakor* című egy iszonyú átok Görgeyre. *A Honfi panasz*-ban a birodalmi egység rémére kétségbeesés, remény váltakozik; de már a *Bor közben* című jobb jövővel vigasztal. Erővel teljes, hatalmas költemény a *Jószózat*.

Egy emberért a milliók
Nem húzhatnak nehéz igát.

Nem kell törvény ajándékból, király — Isten kegyéből. Meg kell változni e szerencsétlen állapotnak, nem hiába omlott ki a vértanúk vére. *A Busúl a magyar* kezdetű dalban Kossuthot várja. *A néphez* című lázító szózat, hogy ne tőrjön a nép. *A síri dal*-ban altatót zeng az elbukott hősök sírja felett. *A hon dalnokaihoz* címűben keserű kifakadás szól felénk a sors ellen; elveszett az igaz ügy; elhulltak, vagy börtönben sinylenek a jók; öt is keresik már a véredek.

DR. VERSÉNYI GYÖRGY.

Az arányos képviseleti rendszer.

(Második közlemény.)

Mielőtt azonban az arányos képviseleti rendszerekről egyenként szólhatnánk, szükséges tisztázni a kérdést, hogy meddig és milyen kisebbségek tarthatnak igényt arra, hogy a törvényhozó testületben képviseltessenek?

Az arányos képviselet eszméjének harczosai között a legtöbben erre azzal válaszolnak, hogy mindaddig külön képviselethez van joga a kisebbségnek, a míg *egy egész országban elszórtan valamely egyénnek vagy nézetnek annyi pártolója van, a hány szavazat egy képviselő megválasztásához megkívántatik*, s ez alapon indulnak meg szavazási rendszereik felállításában is.

Laboulay így kiált fel: »Eszközöljétek, hogy az azonos szavazatok egész Franciaországban egy képviselőt válasszanak!«

Az ügy érdekében sokat fáradozó Sterne Amerikában, így képzei a parlamentet: »A képviselőtestületnek mindig kisebbitett képét kell adnia a népnek, véleményeinek, törekvéseinek, vágyainak; képviselote kell lennie viszonylag az eredetinek, a mint a térkép hegyeket és völgyeket, folyókat és tavakat, erdőket és síkságokat, falvakat és városokat tár elénk.«¹⁾

E ponton eltér igénytelen felfogásunk az arányos képviseleti elmélet pártolójának alapelveitől, mert részünkről e kívánságot ép oly czélszerűtlennek, mint a milyen kivihetetlennek tartjuk. Kétségtelen, hogy a parlamentnek, ha semmi egyébnek nem kellene lennie,

¹⁾ Sterne Simon: On representative government and personal representation. Philadelphia. I. B. Lippincott et Co. 1871. 51. lap.

Mirabeau még 1787. januárjában így szólott a nemzetgyűlésen: „A parlament az a nemzetre nézve, a mi a földkép egy ország külsőjét illetőleg. Egészben és részeiben a kép mindig ugyanazon viszonyokat tüntesse fel, mint az eredeti.“

csak a népelet tükreinek, e hűséges másolata az eredetinek, joggal képezhetné feladatát. Nézetünk szerint azonban a parlamentre a törvényalkotás és kormányzás nagy munkája nehezedvén, tagjait egy országnak a törvényalkotás terén legbölcsebb, legjellemesebb, legfüggetlenebb emberei kell hogy alkossák, s így azon törekvés, hogy a törvényhozó test a népnek legyen másolata, csak akkor képezhetné a főcélt, ha a választó-közönség *minden tagja egyszermind a legjobb és legbölcsebb törvényalkotó volna*. Sőt még akkor is fennmaradna a kérdés, hogy mindenki önmagát képviselvén, ki fogja képviselni az államot, az országot? A kérdés ismét csak azon fordul meg, vajjon felujitható-e még egyszer az ó- és középkori társadalmi törvényhozás és összeegyeztethető-e a képviselő elvével, hogy maga a társadalom legyen egyszermind az állam? Világos azonban, hogy a mely perczben a társadalom saját hatalmát a törvényhozók kezébe adta, önmaga megszűnt hatalom lenni s az állam a társadalomtól külön vált. A köztársaságot iparkodnak ugyan a társadalom érdekköreinek ágenseivé törpíteni le a honatyákat, s ezeknek derekas határozatait ismét a nép elhatározása alá bocsálják, de ez merőben ellentmond egyáltalán a képviselő választásának. Ha tehát a társadalom ma nem lehet egy a képviselőházzal, akkor ezt *állami feladataihoz* és nem a néphez kell hasonlónak tenni. A kisebbségi képviselő pártolói ép a miatt panaszkodnak, hogy a kiváltságolt többség a maga műveltségének és érdekeinek színvonalára süllyeszti le a parlamentet. Ha a czél az csupán, hogy a nép észjárása és minden rétegének külön érdeke hiven képviseltessek, akkor javítás helyett, bizonyára csak rontottunk a parlament igaz elhivatásán és önzetlenségén.

De nemcsak káros, hanem kivihetetlen volna az a kívánság, hogy valamely országban »az azonos szavazatok egy képviselőt válasszanak.« Ez elmélet hívei teljesen kifeledik számításaikból, hogy ember munkáját mindig a siker kilátásaihoz méri s oly vállalathoz nem fog, melynek eredménye iránt sötét bizonytalanságban van. Honnan tudja meg például a brassói választó, hogy Pozsonyban, Kassán, Temesvárt az ő jelöltje szavazatokat fog nyerni? Megeshetik, hogy az illető az egész országból a soknál is több szavazatot nyerne s ekkor e miatt mennének kárba a szavazatok, de megeshetik másrészt, hogy mindenki az illetőnek máshol leendő meg-

választásához bízva, a legnagyobb népszerűségnek örvendő egyének buknak el. Másrészt a közös szavazási rendszer szerint egész bizonyossággal leginkább a felszínen mozgó, bizonyos kaszttereket képviselő, de közlelől senki által sem ismert egyének jutnának mandátumhoz. A ki nagy hírre tesz szert, mondjuk a kötélgyártásban, vagy talán a halászat terén, nagy bórgyára van, országosan kedvelt sört készít, vagy kiterjedt sertéskereskedést üz, megválasztják az országban szétszórót kötélgyártók, halászok, bórgyárosok, serfőzők, sertéskereskedők, hogy képviselje a kötélgyártás, halászat, bórgyártás, a sórházak és sertéskereskedés érdekeit a parlamentben. Hogy azonban a megválasztandó üzletével talán ép a bukás szélén áll, halat jól fog, de szónokolni nem tud; sertést sokat ad el, de az írást nem ismeri, nem fog határozni a kérdésben, hanem csak az, hogy az illető érdekkörben és szakmában ő legyen a legderekabb, már a mennyiben t. i. az olti halász ezt a szegediről tudhatja. Már pedig a képviseletnek ez a módja lesz a legkönnyebb és legtermészetesebb. A közös érdek a leggyorsabban fel fogja ismerni magát. Ha a budapesti halászok elpanaszolják kartársaiknak a hal árának szomorú hanyatlását, folyóink egykor mesés halállományában a gőzhajók és vízszabályozások mérhetlen pusztításait; a gátak, örvények és holt-árkok eltávolításának hátrányait, minden halász iparkodni fog saját specziális érdekeinek képviselőjére szavazni. Nemkülönb a sórgyáros, ha kilátásba helyezi a sóradó leszállítását, módot ajánl a bor- és pálinkafogyasztás korlátozására; vagy a disznókereskedő, ha a szerb sertések bebocsátása ellen kél síkra, valószínű, hogy még a sórgyár munkásai és mindazok, a kik kereskedelemre sertést hízlalnak, az érdekjelöltre fognak szavazni. Az ipari, kereskedelmi vagy bárminő más foglalkozásnál fogva valamely sajátlagos érdek kapasa által legszorosabban egymás támogatására útalt szavazók a leghivebben fognak összetartani; ezeknek számát a legpontosabban meg lehet határozni s őket egy közös célra legkönnyebben organizálni. A legrosszabbul azonban azok járnak, a kik nem a saját, hanem a *haza közérdekeit* óhajtják képviseltetni. Ezek sem a maguk számának, sem jelöltjeik kilátásainak még sejtelmével sem fognak birni. A felszínen úszó s a hírlapokkal magukról legtöbbet beszéltető vásáros jelöltekért le fog mondani a választó a szűkebb körben alaposan ismert, esöndben

munkálkodó, szerény, de tiszta jelleméről. Mert, ismételjük, e szó: *kilátás*, választásoknál döntő súlylyal bír. Ha mindeukire rábízattuk, hogy szíve szerint szavazzon arra, a kit a kilátástól és eredménytől eltekintve, képviselőjének óhajtana az egész országból, valószínűleg minden egyes választókerületben majdnem annyifelé ágaznának a szavazatok, a hány választó van. Fel kell tennünk azonban a javasolt rendszer mellett is annyit minden választó józan elméjéről, hogy csak arra fog szavazni, a kinek némi kilátása van, hogy meg is *választassék*. A választó ez előre való tájékozottságának feltétlen szükségességéről, melyen az összes eredmény megfordul, vagy teljesen megfeledeztek az országosan közös választások rendszerének készítői, vagy arra kényszerítik a választókat, hogy a vallásos felekezetek, tudományos sekták, töképezesek és birtokosok, nagy- és kishivatalnokok, kereskedők, iparosok, segédek és napi munkások a keresetek különböző ágai szerint egymással szövetkezve, állítsák fel jelöltjeiket s a választó többé nem politikai pártok és országos érdekek sorompóiban harczoló egyének, hanem saját érdekei között válaszson, melyek közül előreláthatólag a leghatalmasabbnak engedve, a megfelelő érdekkör által felállított jelöltre adná szavazatát.

Szánandó Babel volna az így létesülő parlament! A törvényhozásban bizonyára a legkevesebb volna a törvényhozó és a törvénytudó.

A népképviselőnek e hamis eszményéhez, úgy véljük, az antik democratia szolgáltatja az alapot s kihalt népek példája után sokan hiszik ma is, hogy a nép maga volna a legjobb törvényhozó. Csak-hogy a régi népek vagy egyáltalán igen kevés törvényt alkottak, vagy nem maguk alkották azokat. Nomád, vagy a cultura alacsony fokán álló megtelepedett népek egy pár derekas határozattal elvégezték a törvényhozás munkáját; Athénben és Rómában pedig a törvényalkotásból kizárt rabszolgák viselték, a mennyiben akkor meg voltak, a mai társadalom foglalkozásainak terheit, s a szabad lakósságnak is leginkább a fővárosokban henyélő része alkothatott törvényeket. Azóta azonban a munka és különböző foglalkozás magához bilincselte a társadalom minden tagját; e miatt a törvényhozási rendezést követelő viszonylatok az emberek között és más államokkal megsokszorozódtak. Ennek következtében a valódi tör-

vényalkotói elhivatottság ma kiváló szakma, mely tudomány mellett jellemet, függetlenséget követel s a választó-közönség bármely tagja által democrata felfogás szerint sem tölthető be. Foglalkozások szerinti kasztérdek harczainak színterévé tenni a parlamentet, merő ellentétben volna annak elhivatásával. Ez az életnek és nem az ország kormányzóinak feladata, a kiknek elég alkalmasoknak kell ugyan lenniök arra, hogy egyes osztályok érdekeit meghallgassák és megértsék, de nem arra, hogy törvényhozói ténykedéseikben általa vezettessenek. Vannak igenis magán és kasztérdek, melyek az országgal összeegyeztethetők, de ha csakugyan ilyenek, gyűlésekben, társulatokban, a sajtóban, kérvényezési jogban elég esz-közzel rendelkeznek arra, hogy megnyerjék maguk számára az országos közvéleményt s a kerületekkénti szavazások útján is érvényesítsék magukat. De egy 400 képviselőt választó országban lehetővé tenni, hogy a társadalomban egymással viaskodó érdekek egy négyszázadik része is külön képviselőt nyerjen, valószínűleg egy volna a törvényalkotás lehetetlenségével.

Meddig lehet tehát a kisebbségnek jogos igénye a képviselésre?

Nézetünk szerint, a meddig a *választó az országos érdekek körül csoportosuló pártok közül valamelyiknek hívei közt annyi tagra talál, a mennyi az ő politikai meggyőződésének megfelelő képviselő megválasztásához szükséges.*

Feltehető, hogy 8—10 választókerületben található minden pártaránylatnak elszórtan annyi egyetértő tagja, a mennyi egy képviselő megválasztásához szükséges. Ezeknek tehát lehetővé kell tenni, hogy beadott szavazataikat a meggyőződésüknek megfelelő képviselő felküldése céljából a kerületenként megejtett szavazások után egyesíthessék.

Viszont azonban nagy fontosságot tulajdonítunk annak, hogy az általános állami érdekek mellett a *helyi közös* érdekek képviselésének elve is fentartassék s végül csak azon szempontból is, hogy a választó szavazatának súlyát teljesen átérezze, *ne több, hanem csak egy* képviselőre adhassa votumát.

Hogy az arányos képviseletet ily feltételek mellett miként véljük keresztülviendőnek, azt később fogjuk kifejteni. Itt csupán jelezni ki-

vántuk az eddigi kisebbségi képviseleti rendszerekkel szemben álláspontunkat.

E rendszereket a genfi Naville, a kisebbségek képviseletének Európában kétségtelenül legtevékenyebb harczoza, korábbi dolgozataiban észszerű és tapasztalati elméletekre osztja fel. Az első alatt azokat értvén, melyek az államban levő *minden érdek- és nézet-árnyalat képviseltetésére* módot ajánlanak és a második alatt az ily követelményeknek kevésbé megfelelő rendszereket. E felosztás szerint a második osztályba tartozó rendszerek híjával volnának az észszerűségnek, a mi lehet egyéni felfogás dolga, de nem tudományos osztályozás alapja. A különböző választási módozatok leginkább arra kínálkoznak, miszerint *országos és kerületi* választási rendszerekre osztassanak fel. Az első jelentvén oly módszert, mely szerint az egész ország egy választó-kerületnek tekintetik és a második szerint az állam külön választó-kerületekre van osztva. Az utóbbiban pedig lehetnének többes és egyes kerületi rendszerek, a mint egy vagy több képviselőre történik egy kerületben a szavazás. Ezzel rokon volna Naville legújabb felosztása, mely szerint egy vagy több kisebbségek képviseletére alkalmas rendszerek különbözőtessenek meg. A mint azonban alább látni fogjuk, azon egy rendszer különböző oldalról ép úgy ajánlatik egységes, valamint megosztott választó kerületekre nézve, mint a hogy a rendszerek nagyobb részt alkalmasok egy, esetleg több kisebbségnek képviseltetésére. Leghelyesebb tehát e rendszereket természetük és az alapeszme rokonságánál fogva egymás mellé csoportosítani.

Az arányos szavazási rendszerek között a tudományos világban legnagyobb népszerűségnek örvend s tulajdonképpen az egész mozgalom kiindulási pontja a Hare¹⁾ vagy Andrae-léle rendszer (személyes képviselet), melyet Kopenhágában és Londonban két egyén majdnem egy időben talált fel, a melyhez azonban némileg hasonló rendszert már 1780-ban a richmondi herczeg az angol parlamentben is hozott javaslatba. E terv szerint az angol választók összes száma elosztatnék 558 felé, a hány tagja t. i. akkor az angol parlamentnek volt és minden grófság annyi kerületre, a hányszor az osztás eredménye feltaláltatnék benne. A kerületekben pedig szavazattöbbséggel

¹⁾ Treatise on the election of Representative parliamentary and municipal. Londres Longmauns, 1859—1860.

választhatnának a képviselők. E rendszer majdnem azonos a magyar és a nem rég elfogadott angol és francia választási rendszerrel. Mindazonáltal két sarkalatos új elvet rejt magában, mely az arányos képviselet alapeszméjének tekinthető. Egyik, hogy a képviseletés joga a választót illetvén, nem a lakosság, hanem a választók száma döntse el a kerületeket. A másik, mely egyenesen következik az előbbiből, hogy ugyanazon számú választónak ugyanazon számú képviselőhöz van joga, tehát a választási quota az arányosság alapja.

E quotából indul ki a Hare rendszere, mely szerint minden választó egy hosszú névsorral a törvényhozás valamennyi tagjára egyszerre adná be szavazatát. A szavazatok a központra küldetvén, ott összeheszámitatnak. A beadott votumok mennyisége szerint meghatároztatik, hogy hány szavazatra van szükség egy képviselő megválasztásához s a ki elérte e quotát, kikiáltatik, a ki pedig a szükségesnél több szavazatot nyert, a felesleges szavazat a névsoron utána következő jelöltnek beszámítatik. Minden névsorból csak az első névre érvényes a szavazat s azután a másodikra és a többire tovább, ha az előtte álló név már elérte a quotát.

E rendszer szerint könnyen elképzelhetőleg sokféle anomália adhatja elő magát, melyek közül a legnagyobbak a választó előre való teljes tájékozatlanságának hiányából erednek. Minden valószínűség szerint az ország legkiválóbb, legnépszerűbb államférfiai körül óriási mennyiségben fog felhalmozódni a felesleges szavazat, viszont pedig ahoz való bizodalomban, hogy a nagyokra adott szavazatok segítségével mandatumhoz juthatnak, az apró geniek egész raja feltolakodik a választási névsorba, s pár ezer név között fognak szétszóródni a szavazatok. Ezek között a felúlról rájuk szállott felesleges szavazatok segélyével nagy számban olyan jelöltek jutnak mandatumhoz, a kik messze estek a szavazatok szükséges quotájától és a kik, ha külön szavazna rájuk a választó-közönség, bizonyára elbuknának.

Figyelemre méltó még e mellett, hogy a jól fegyelmezett pártok e rendszerrel ép úgy, mint a francia névsoros szavazás (srutin de liste) segélyével túlnyomó befolyásra tehetnek szert. A kevésbé elfogúlt és méltányossági tekintetek által vezérelt választó valószínűleg a más párton levő nevesebb férfiakat is fel fogja venni listájába. Könnyen megeshetik azonban, hogy a saját partjának első helyekre tett

férfiai nélkül is elérik a quotát s így az ő felesleges szavazata csak az ellenpárti jelöltnek fog beszámíttatni s akarata ellenére meggyőződésével ellenkező képviselőket választ. A jól fegyelmezett párt arra fog törekedni, hogy az egész ház kizárólag a maga képére alkittassék s összetartásával el is érheti e célját.

Végül e rendszer legalább is egy jó lexiconnal egyenlő értéket tulajdonít minden egyes választó publicistai ismereteinek; mert felteszi mindenkiről, hogy a választások alatt az egész országban szóba jövő pár ezernyi jelöltet egyénenként jól ismeri, holott komolyan ezt a választó-közönség egyetlen tagjáról sem tehetni fel. Már pedig a szavazó polgár vagy azért kérdeztetik meg a választások alkalmával, mert tudja, hogy kit tartson legjobb meggyőződése szerint legalkalmasabb képviselőnek, vagy egyáltalán semmi értelme sincs annak, hogy megkérdettség. Ha pedig e rendszer csak azt akarja tudni, hogy hány választó támogat valamely pártot, akkor a képviselők személye teljesen kihagyandó a játékból, mert az minden kérdésen felül áll, hogy egy egész ország összes képviselőjelöltjei közül 4—5 száznak kiválasztására a világgal keveset érintkező vidéki szavazó a képzelhető legrosszabb bíró.

E rendszer által tehát a pártok aránya ép úgy meghamisítható, mint a jelenlegi rendszer mellett; képviselőkké lehetnek, a kik a szavazatok megfelelő mennyiségét az egész országból sem kapták meg; a választó döntésre kényszerül oly kérdés felett, a melyben kellő tájékozottsággal nem bír és végül miként előbb látók, a magánérdekek olyszerű képviseletére nyújt lehetőséget, mely végeredményében a törvényhozás működését akasztaná meg.

E nyilvánvaló hiányokon sokféleképp akartak segíteni. Az Andrae-féle rendszer szerint csak azon jelöltek kiáltatnak ki Dániában felsőházi tagokká, a kik a szavazatok bizonyos quotáját elérték, s a kik azon alúl maradnak, új választás alá esnek, a mi megvalósítható ugyan a dán rendszer keretében, a hol az új szavazás csak a másodfokon az electorok testületének ad munkát, de az egész ország megszavaztatása már nagyobb feladat, s annyival kivihetlenebb, mert a végtelenségig ismétlődnek s talán végeredményre sohasem vezetne. Nem volna ugyanis észszerű, hogy az ily országos pótválasztás csak a kisebbségben maradt azon egyénekre szorítkoznék, a kik egy egész országból egy képviselő megválasztásához szüksé-

ges szavazatok mennyiségét sem tudták személyök körül csoportosítani s így a választó-közönségnek teljességgel nem kellene. Mi lesz továbbá a megüresedő képviselői helyekkel? Ezeket is az egész ország fogja betölteni? Így aztán a lakosság a szakadatlan választással volna elfoglalva.

*Girardin*¹⁾ és *Layre*²⁾ e rendszer mellett azt kívánják, hogy a szavazatok átszállása nélkül határozottassék meg a szavazatok minimuma, melylyel valaki képviselővé lehessen s erre elégségesnek tartják egyetlen választó kerület szavazatainak tizedrészét is. A választó pedig ne valamennyi képviselőre, hanem csak egyre adja be szavazatát s e szavazatok szintén a központon gyűjtessenek össze. (Egyszerű többség = pluralité simple.) E rendszerrel nyilván mind kárba mennének azon szavazatok, a melyek az állam legnépszerűbb férfiai körül nagy mennyiségben felhalmozódnának, ellenben a jól szervezett pártnak csak arra kellene törekednie, hogy a kerület egy tizedrészeként különböző jelöltek között pontosan megossza szavazatait, hogy biztosítsa maga számára a sikert. Némely képviselő 20 ezer, más meg pár száz szavazattal fog megválasztatni s így a rendszer messze túllő az arányos képviselet célján.

*Boutmy*³⁾ a fonáság orvosságaként azt ajánlja, hogy azon egy képviselő a reá eső szavazatok mennyisége szerint több szavazattal bírhjon a parlamentben, a mi nem volna egyéb, mint egy új aristocratia alapítása a democrata törvényhozásban, s könnyen vezethetne egy vagy több képviselő abszolútismúshoz.

*Borély*⁴⁾ és mások azt javasolják, hogy a pártok kibocsátván az általuk ajánlatba hozott jelöltek névsorát, a választó először a pártra és csak azután szavazzon személyekre. A szavazatok pártok szerint csoportosíttatnak s annyi képviselő illeti meg valamely pártot, a hányszor a pártra adott szavazatokban megvan az összes szavazatokat egybevéve az egy képviselő megválasztásához szükséges quota. Meghatározatván ilykép az egyes pártokat megillető képviselők száma, a részükre beadott listából a legtöbb szót nyertesek képviselőkké lesznek s üresedés esetén újabb választás nélkül a legközelebbi, legtöbb szavazattal bíró jelölt foglalja el helyét.

1) Projet de loi concernant l'organisation municipale de Paris. Paris, 1870.

2) Les minorités et le suffrage universel. Paris. Dentu, 1868.

3) Liberté 21 aug. 1867.

4) Nouveau system electoral. Paris, 1870.

Ez eljárás csak annyiban javít az alaprendszeren, a mennyiben feleslegessé teszi az új választásokat és biztosítja a választót, hogy politikai meggyőződésének megfelelő képviselőt nyer. Másrészt azonban megőrökíti a meglevő pártok uralmát. Az új nyomokon járó, semleges vagy kevésbé ösmert jelölt valamennyi párt részéről hiában nyer együttvéve bőséges mennyiségű szavazatot, mert ha valamely párt kebelében nem jut többségre, elesik a mandatumtól. A jelöltekre tehát előre a pártfegyelem bilincseit rakja s jóformán mindenhatóvá teszi a meglevő pártok névsorát, mert azzal szemben és mégis a párt keretében a választó az ő külön jelöltjei győzelmének minden reményeitől előre megvan fosztva.

Németországban *Burnitz* és *Warrentrapp*¹⁾, Franciaországban *Brian*²⁾ és *Furet*³⁾ azon módosítással teszik magukévá e rendszert, hogy a listán levő szavazatok a sorrend szerint apadó értékkel számíttassanak, t. i. összeszámításkor többet nyom az első helyen megnevezettre adott szavazat, mint a második, s így tovább; a mi egyrészt megbünteti a választót azért, hogy az első helyre tett jelöltet miért választották el előre, s másrészt a lényegen mit sem változtat.

Legtöbb fejtőrésre ad okot azon kérdés, hogy a népszerűbb egyének körül felhalmozódó szavazatokkal mi történjék? *Baily* *Walter*⁴⁾ az ő rendszerében azt ajánlja, hogy minden képviselőjelölt előzetesen tegye közzé azon férfiak névsorát, a kiknek beszámíttatni óhajtja győzelem esetén az ő felesleges, vagy bukás esetén az ő kárba ment szavazatait. A választó csak egy névre szavaz, s ha ez elérte a szükséges quotát, a felesleges szavazatok és ha nem, a képviselő nélkül maradt szavazatok a jelölt által a hatóságnál előre letett névsorban megnevezett egyéneknek számíttatnak be. E rendszer tehát csak annyiban különbözik Hare rendszerétől, hogy a szavazó a jelölttel osztozkodik a választás munkájában s míg Hare szerint a szavazó, Baily szerint a képviselőjelölt határozza meg, hogy kikre szálljanak a felesleges szavazatok, azzal a különbséggel, hogy a mindenkép kisebbségben maradt jelöltek szavazatai sem mennek

1) Methode, bei jeder Art von Wahl stb. Frankfurt. 1863.

2) Le droit des minorités. Paris. Dentu, 1868.

3) Majorités et minorités. Journal des Économistes. 1869. jun. 413. 1.

4) A scheme for proportional representation. London. 1869.

kárba, hanem valamely más egyén számára beszámíttatnak. E rendszer azonban kettős kiadása az eddigi zavaroknak, mert a képviselőjelölt által megnevezett egyének személye körül épen annyi szavazat gyűlhet össze, mint a mennyi különben saját személye körül mehet kárba és a kisebbségben maradt jelöltről átszálló szavazattal ép úgy kisebbségben maradhat a névsorban megjelölt egyén is, mint önmaga. Másrészt teljesen összezavartatnak a megválasztandó és a választó jogai, a mennyiben sok képviselőjelölt csak azért szavaztatna magára, hogy az általa beadott listában foglalt egyének megválasztását közvetve kivigye, nem is szólva arról, hogy ily módon ellenpárti vagy a választóknak teljességgel nem tetsző egyének mandátumhoz juthatnak.

*Dogdson*¹⁾ még inkább túlhajtja ez eszmét, s azt ajánlja, hogy a Hare rendszere alapján megejtett szavazás után a reá esett felesleges szavazatokat a megválasztott képviselő az ő tetszésétől függő jelölteknek ajándékozza, a mi kétségtől jó üzlet volna azok számára, a kik népszerűségüknél vagy befolyásuknál fogva nagy mennyiségű szavazatot tudnak maguk körül csoportosítani.

Valódi amerikaias szellemben fogja fel a kérdést *Fischer Francis*²⁾, a ki nézetünk szerint a legszabadabb módszert találta fel a képviselők választására. Az ő terve értelmében mindenki megkapja a választási igazolványt s az ország azon részében és akkor szavaz, mikor neki tetszik. Az igazolvány hátára felírja a jelölt nevét s leteszi valamely közjegyzőnél, a ki az ily módon összegyűlt igazolványokat a címzettnek kiszolgáltatja. A választók számára képest meghatározatván a hányados, a képviselő az innen-onnan az ő számára gyűjtött igazolványokkal jelenti magát a parlamentben. A quota két harmada is elég a képviselői mandatum megnyerésére, de a teljes szavazatszámával bíró képviselők előbb kiáltanak ki; ha azonban a jelölt több igazolvány felett rendelkeznek, mint a mennyi neki kellene, tetszése szerint annak adja, a kinek nincs elég. Azon jelöltekre azonban, a kik így sem juthattak mandátumhoz, új választás iratik ki s az illető választók újból használhatják igazolványukat.

¹⁾ The principles of parliamentary representation. London. Harrisson 1884.

²⁾ The nomination of candidates for civil and political office. Philadelphia, 1868.

Nem mernők állítani, hogy valamikor nem így fognak véghez menni a választások, most azonban e rendszert még az amerikaiak is igen *üzletiesnek* találták.

Az arányos képviselői elméletek tudományos művelésének mai állását tekintve, a többség hajlani látszik a Borély álláspontja felé, melyet Belgiumban D'Hondt sok tanulmány alapján czélszerű javításokkal látott el, a brüsseli reform-egylet népes gyülekezetekben kipróbált, az 1885-iki atwerpeni congressus, mint legtökéletesebbet, elfogadott és szerzője úgy a congressus, valamint a belga király és kiállítási jury részéről különböző kitüntetésekkel halmoztatott el, a mi azonban mindezeknél a tervnek nagyobb súlyt kölcsönöz, a dán alsóház 1887-ben nagy többséggel a tervet magáévá tette és a belga parlament többsége elvileg már többször foglalt állást e terv mellett.

E rendszer szerint 10—16 képviselő választatik egy kerületben s előfeltétel, hogy belga szokás szerint pártonként sorozva a legalább 5 nappal előbb bejelentett jelöltek hivatalos névsora bocsáttassék közre. Ezen szavazó jegy, illetőleg névsor homlokán felírva a pártok s ezek mellett egy-egy fekete négyszög közepén fehér ponttal. Alább sorban a bejelentett jelöltek s mindenik név mellett szintén egy fekete koczka fehér ponttal. A választó, miként a jelenleg érvényben levő belga törvény is előírja, e fehér pontok befeketésével szavaz, még pedig a szavazólap homlokán levő ponttal a pártra és a jelöltek mellett levő pontok megsötétítése vagy bemázolása útján a jelöltekre. Első sorban a pártokra adott szavazatok számíttatnak össze és ennek alapján meghatároztatik, mely pártnak hány képviselőhöz van joga D'Hondt külön és egyszerű módszert ajánl ezen szám meghatározásához. Azután a jelöltekre adott szavazatok számíttatnak meg s minden párt saját legtöbb szavazatot nyert jelöltjeiből kikapja a számerejének megfelelő képviselőket. A pártokra adott szavazatok egyenlősége esetén azon párt jut előnybe, melynek jelöltjei több szavazatot mutatnak fel és a jelöltekre adott szavazatok egyenlősége esetén az idősebb jelölt nyeri el a mandatumot. Az oly névsor, mely több nevet foglal magában, mint a hányan választandók, érvénytelen.¹⁾

¹⁾ E rendszer részletesen kifejtve található D'Hondt műveiben, legterjedelmesebben *minotiosus* gonnal kidolgozva a brüsseli egylet folyóiratának 1886. sept.-oct.-nov. füzeteiben, melyeket kizárólag elfoglal „*La représentation proportionnelle. Revue mensuelle. Projet de loi appliquant aux élections des différents*”

E rendszer a fennálló belga választási törvényre van alapítva, attól aránylag kevésbé tér el a névsoros szavazás hátrányaival szemben meglepően előnyös. Eltekintve azonban ama lényeges hiányától, hogy műveletlenebb országokban teljességgel kivihetetlen, egyrészt a fennálló pártokhoz lánczolja a választót, másrészt a népszerűbb jelöltek személye körül a szavazatok felhalmozódását tevén lehetővé, ennek következtében a pártok czége alatt oly egyének megválasztását eszközözi, a kik csak csekély számú szavazatot nyertek s a választók bizalmával nem dicsekedhetnek; végül több megye alkotván egy-egy választó kerületet, a népesebb és nagyobb megye a pártok keretén belül is elnyomhatja a kisebb megyék jelöltjeit.

Megemlítjük végül e rendszerekkel kapcsolatosan, hogy Ahrens, Mohl, Sismondi, Bluntschli, Levita, Brugham, Lorimer és mások a törvényhozó testület egyik részének választását az érdekképviselő elve alapján kívánják végrehajtani s Hirschfeld, német követségi tanácsos azt javasolja,¹⁾ hogy a lakosság hatféle hivatás- és érdekcsoportra osztottan, külön-külön válaszsza meg a számára meghatározott képviselők mennyiségét. E javaslatok szerint az érdekcsoportok a maguk körében a jelenlegi többségi rendszer elvei értelmében járnának el. E rendszerek tárgyalása azonban kívül esik tárgyunk keretén, egyrészt azért, mivel e kasztképviselési elméletek is a többségi rendszerre alapítvák, s ha újra megvalósítást érnének, miként már Velenczében, Hannoverában, Florenczben²⁾ fenn is állottak és az osztrák örökös tartományokban most is fenn állanak, saját köreikben is fennforogna szüksége a többség és kisebbség arányos képviselésének; másrészt azonban e rendszer leginkább csak a felsőházra nézve volna ajánlatos. Azon elvek tárgyalása azonban, melyek a felsőház megalakításánál irányadóul szolgálhatnának, kitéüzött feladatunktól

degrés les principes de la représentation proportionelle. Bruxelles. Au bureau de la revue. 31. Rue d'Édimbourg.

¹⁾ Die proportionale Berufsclassenwahl. Leipzig. 1885. Fr. W. Grunon.

²⁾ A florenczi köztársaság 1266-ik évi alkotmánya szerint az összes lakosság 12 testületbe osztott, melyek művészeteknek neveztettek s elkülönültek felsőbb és alsóbb művészetekre, az előbbieknél bizonyos előjogaik levén az utóbbiak felett, de mindenkinek jogában állott váltakozva egy tagot küldeni a legfőbb magistratusba. Sismondi Études I. 110. I. A hannoveri osztály-képviselést azért szüntették meg, mivel a földműves osztály kizárólag műveletlen pérokat küldött a házba. Ahrens: Naturrecht.

igen messze vezetne. Itt csak jelezni kívánjuk kiindulási pontunkat, hogy az alsóház az államot az ő *egységében* és a benne élő egyének, osztályok, rendek és érdekek *egyenlőségében* van hivatva képviselni úgy, a miként minden választó polgár szavazatának egyenlő érték tulajdonittatik; és mindazt, a mi a társadalomban egyenetlen s a mult hagyományaira, a vagyonra, rangra, hivatásra támaszkodik, a felsőház van hivatva kifejezésre juttatni; de a felsőház tagjainak legalább monarchiában, bár részben való választása is, igénytelen nézetünk szerint, sehogy sem helyeselhető.

A nagyobb választói testületekre és körökre kiterjedő rendszerek között fölemlítjük végül a spanyol és portugál választási törvényeknek azt az eléggé nem dicsérhető intézkedését, mely szerint bizonyos száma a képviselői székeknek nem bocsáttatik választás alá, hanem fentartatik azon jelölteknek, a kik kisebbségben maradtak ugyan minden kerületben, de az egész országból együttesen nagyobb számú szavazatot bírnak felmutatni. Ez észszerű intézkedés útját zárja a legjelesebb pártférfiak ellen folytatott üldözéseknek és részben helyre üti a helyi többség által sokszor a legkitünőbb törvényhozókkal szemben elkövetett fanatikus méltatlanságokat.

A Hare rendszerével némileg ellentétes alapon jött létre két más választási rendszer, melyek közül az egyik Angliában az appenini és pirenai félszigeten s a másik inkább Amerikában nyert alkalmazást.

Angliában az új reform conservatív oldalról s a felsőházból indult ki. A városok iparos lakossága által szorongatott conservatív párti kisebbség képviseleti jogának érvényesítése képezte célját s 1867-től 1884-ig volt érvényben valamennyi angol városban, mely három képviselőt küldött és London belvárosában (City), mely szintén három képviselőt választott. E rendszer szerint csak két jelöltre jogosult szavazni a választó s harmadik képviselőnek a kisebbségben maradt jelölt kiálltat ki (csonka szavazási, vote limité, three cornered rendszer). Miként előbb felsoroltuk, e módszert nagyobb számú jelöltekre is alkalmazva, több állam tényleg megvalósította. Ez elv keretében a kisebbségek tekintetbe vételének végső határa az, melyet a görög kormány hozott volt javaslatba, mely szerint nagyobb számú (10—15) képviselő választatnék egy kerületben, de csak egy jelöltre fogadtatik el a szavazat. Ekkor azonban a rend-

szer átcsap a Hare-elméletbe, osztozkodva emennek előnyei nélkül minden hibáiban.

A rendszer azonban az angol kiadásban sincs fogyatkozások nélkül. A párttusa s egymás felett való győzedelmeskedés harcza tovább tart; a szavazónak csak két, legfelebb három párt között marad választása; a szavazatoknak egy híján eddig fele, de e rendszerrel egy harmadrésze még mindig megsemmisülhet, a mi így is elég nagy szám. Viszont nincs kizárva lehetősége, hogy az egész választó-közönség a két jelöltre szavaz, s így nem lesz harmadik képviselő, vagy valaki aránytalanul kevés szavazattal lesz az.

A többség, ha elég erős, magával szemben kisebbséget állít fel, illetőleg választóinak egy részével egy harmadik jelöltre is szavaztat és kijátsza az ellenpárti kisebbséget, a mint ez többször meg is történt; ha azonban a többség elszámítja magát, erejét megosztván, kisebbségre juthat. Általában pedig csak ott alkalmazható, a hol 3 képviselő megválasztásához elégséges számú választó egy csoportban él, a vidékieket azonban a teljes tájékozatlanság hátrányai mellett, nagy utazásokra kényszerítené.¹⁾

Az ayen-i herczeg²⁾ Franciaországban úgy akar e hiányokon segíteni, hogy két képviselő választassék egy kerületben, de csak egy jelöltre essék a szavazás. A mely jelölt azonban a szavazatok egy negyed részét eléri, szintén képviselőnek kiáltatik. Ez meg ismét túlló a czélon, a kisebbséget érdemén felül megbecsüli, annyi képviselővel ruházván fel az egynegyed részt, mint a másik háromnegyedet; a mostani rendszer hátrányai pedig fenmaradnak, mert ismét csak 2 párt között lehet a szavazónak választása. E rendszer másnemű hiányainak illusztrálására említi fel Aubry-Vitet (*La vraie réforme electorale*. Paris, 1874. Michel Lévy Iréres. 31 l.). Tegyük fel, hogy egy pártban, melyhez 40 ezren tartoznak (a quota 20 ezer)

¹⁾ E hiányok indíthatták reá az angol parlamentet, hogy 1885-ben a csonka szavazási rendszert megszüntesse, kimondván, hogy jövőre egy kerületben csak egy képviselő választatik. Figyelemreméltó, hogy Anglia teljes ellentétben a többi nyugati államokkal, e fontos politikai kérdésben Magyarországgal azonos nyomokon jár. Magyarországon tudvalevőleg 1874-ben lettek megszüntetve a némely városban fenmaradt kettős választó-kerületek. Az egyes kerületi rendszert maga Nabille is a névszóos szavazással szemben közeledésnek tartja az igazságosabb képviselethez.

²⁾ De la representation de la minorité. Paris, 1872.

20 ezer a következő módon osztja fel szavazatát: *A. B. C.* és a másik húszezer így: *A. C. B.* A kerületnek csak két képviselőhöz lévén joga, ha »*A. B. C.*« szavazatai előbb számíttatnak, akkor *A* és *C* lesz a képviselő, miután a második csoportban *B* hátrább marad; ha pedig ellenkezőleg történik az olvasás, *A.* és *B.* lesz képviselővé.

A tapasztalati életben eddig legnagyobb hódításokat a cumulatív (szavazathalmazási) rendszer¹⁾ tett, mely Amerikából vette eredetét. Alapelve igen egyszerű: egy kerületben több képviselő választatik; a választó annyi szavazattal bír, a hány képviselő választandó, s e szavazatokat egy vagy több jelölt között tetszése szerint csoportosíthatja vagy megoszthatja. Ez elmélet annyiban különbözik a csonka szavazási rendszertől, hogy a választóra bíztatik, valjon adjon-e csonka szavazatot vagy se, s fennmarad azon joga, hogy a csonkítást kedvelt jelöltjeinek előnyére használhassa fel. A kisebbségek jogának érvényesítését e rendszer szerfelett elősegíti. A kerületi választó-közönségnek annyi része juthat képviselőhöz, a hányan megválasztandók. Ha 10 képviselő választandó, a választók egy tizedrésze, ha 5, egy ötöde. A baj azonban ismét az, hogy a választó nincs előzetesen tájékozva többi társainak magatartása iránt. Elméletileg az sem lehetetlen, hogy mindnyájan egy képviselőre csoportosítják szavazataikat s 10 helyett egyet választanak; de az már gyakorlatilag is megesett, hogy egy-egy párt ismét elhalmozta a győzelem biztosításának kedvéért jelöltjeit szavazatokkal, s így dacára annak, hogy az egész kerület választó-közönségéhez arányosítva többségben volt, mégis kevesebb képviselőt választott meg, mint azok, kik több jelölt között, de mértékletesebben bántak el szavazataikkal.²⁾ E rendszer tehát tág tért nyit a kortesmanővereknek s általa a valódi többség ép úgy kisebbségre juthat, mint a jelenlegi rendszer mellett; nem is tekintve, hogy legalább részünkről még 5 vagy 10 országos képviselőnek egyenlő, teljes lelkiismeretességgel való megjelölésére sem tartjuk általában a választót eléggé képesnek és alkalmasnak.

¹⁾ Legterjedelmesebben Buckalew előbb idézett munkájában tárgyalja.

²⁾ Buckalew idézett munkájában (245. és köv. lapok) több amerikai választás adatait közli.

Cserei Mihály végrendelete.

(Harmadik közlemény.)

10. Vagyon Doboka vármegyében Nagyiklódon szép portió, a Meszes alatt laknak jó oláh jobbágyok, kik az iklódi udvarházhoz szolgálnak, ezeket a jószágokat, jobbágyokat, Kun Mihály feleségivel együtt eladták, tekozlottak volt egynéhány rendbeli embereknek; Száva Sándor vejem elvévén a leányomat Clárát, kivánta tőlem maga pénzivel hadd válthassa ki azon jószágot másoktól, meg is engedtem, inkább akartam magam gyermekek bírja, mint sem más idegenek; ki is váltotta, most ő bírja, oly conditioval engedtem meg pedig, hogy az első feleségetől való fiam és a más két házas leányaim, mikor Isten módot ad szegényeknek, hogy az ők részekre esendő pénzt letehetik, azon iklódi és meszesallyi jószágokkal egyaránt osztozzanak, a mint ezekről a veresbőrű könyvemben, a hol az iklódi és meszesallyi jószágokról irás vagyon, minden dolgokat bővön leírtam és miképpen kell az én több gyermekeimnek folytatni azon jószágok dolgát, Száva Sándorral mind életében, mind holtá után a gyermekeivel, ott mindenek írva vadnak, az én holtom után azon írásból eligazodhatnak és mivel már a fiam oda ki Kolozsvármegyében házasodott, ha Isten élteti s módja léssen benne, mind a maga részit, mind a Szegedi Gáborné és Henter Pálné részit Száva Sándortól kiválthattya, mert Szegedi Gábor és Henter Pál az ő feleségeket illető részt soha ki nem váltják és úgy csak a negyedrészt marad Száva Sándornénak. Ha pedig, melyet az irgalmas Isten kegyelmesen távoztasson, Száva Sándorné, édes leányom meghalna és Száva Sándor újabban megházasodnék, az az most nálla levő iklódi és meszesallyi jószágban, a más feleségitől leendő gyermekeinek semmi részek nintsen, hanem, ha Isten élteti az unokámat, ifjabb Száva Sándort, ő reája kell szállani, ha pedig ő is magtalanúl meghalna, az én fiamra és más két leányaimra s azoknak gyermekeire kell maradni.

11. Vagyon ugyan Udvarhelyszékben, Bögözben egy kis portió — két jobbágy is volt azelőtt ahoz tartozó — mely is Kun Mihálynéra a nagy atyjáról, Farkas Ferenczről devéniált volt. Ezt is Kun Mihályné eladta, eltékozlotta, öt vagy hatszáz forintokon berecztelki Bánfi Mihály uramnak; Bánfi László uram általadta cserében Korda Zsigmondnak, most a Korda Zsigmond gyermekei bírják; ha

valaha a jó Isten vagy fiamnak, vagy a több gyermekeimnek módot ad benne, igyekezzenek visszaszerezni, erről is a veresbőrű könyvemben írás vagyon.

12. Vagyon ugyan Alesíkon, Szent-Simonon egynéhány jobbágy s malom, néhai Farkas Ferenczről maradtott jószág, azon jószágnek a negyedinek harmadrésze az én első feleségemtől maradtott, a gyermekeimet illeti; de ebbéli jussát is eladta Kun Mihályné gróf Apor Istvánné asszonyomnak talán ötven vagy hatvan forintokon, mind idvezült feleségemnek vagyon retractatiója, mind a fiamnak a leveleim között és a retractatio mellett kikeresheti a fiam maga számára, erről is vagyon írás a veresbőrű könyvemben.

13. Vagyon Kolozsvármegyében Kis-Nyúlason szép portio, sok szántóföldekkel, szénafüvekkel jobbágy is kettő, sellérek is vadnak. Ezt is Kun Mihály feleségivel együtt eladta radnóttái Luczai Andrásnak egynéhány száz forintokon, most is a Luczai András gyermekei birják. Én három ízben szerezvén össze a pénzt, hogy kiváltam, a szent Isten csudállatos itéletiből mindenkor olyan irtóztató nyomoruságok, tűz miatt való kárvallások estenek rajtam, hogy ezen jószágnek kiváltására elkészített pénzt más közelebb lévő, elkerülhetetlen szükségére kellett fordítanom. A fiam, ha Isten élteti, váltsa ki; minthogy nem messze vagyon a felesége jószágához. Miképpen kell procedálni azon jószág kiváltásában, a veresbőrű könyvemben arról külön írás vagyon és miképpen contraháltam volt én néhai Luczai Andrással, mikor egyszer ki akartam váltani, azon contractust, a fiam kezeibe adtam.

14. Bölöni Cserei János udvarházát, ott való szántóföldekkel, szénafüvekkel, jobbágyokkal úgy nagyajtai jobbágyokkal, szántóföldekkel, szénafüvekkel, az ágostonfalvi ő kegyelme részin való portióval, jobbágyokkal, per notam a fiscus elfoglaltatván, sok fáradsággal, költséimmal (hogy más idegenek, a kik akkor három felől is sollicitáltak familiánk ős jószágát, örökösön ne prae-ripiálják) néhai kegyelmes, örökös fejedelmünk boldog emlékezetű Carolus VI. ő felségétől magamnak és successorainak megkértem; meg is adta ő felsége örökösön fiú ágon, melyről való donatió a statutoriával együtt meg is vagyon a leveles ládában. Az ő kegyelme sustentatiojára, Bécsből küldött levelére, példa nélkül való igaz atyafisággomból, ő kegyelmének azon jószágot bizonyos conditiók alatt visszaeresztettem, most is ő kegyelme birja, melyről való contractus meg vagyon írva szóról-szóra a veresbőrű könyvemben, a contractus is meg vagyon in originále a donatióval együtt megvagyon a leveles ládában, azért az én holtom után is, még Isten ő kegyelmét élteti, az ő kegyelme holta után is az ő kegyelme gyermekeinél kell megmaradni azon jószágoknak; ha pedig az ő kegyelme fiú ága deficiálna (melyet bizony nem kivá-

nok) és csak leányai maradnának, a bölöni és nagyajtai jószágok az ő kegyelme leányainál maradhatnak és ha azok is teljességgel deficiálnának, úgy szállának vissza a contractus szerint az én gyermekeimre. De az ágostonfalvi portió és jobbágyok, minthogy az előtt is, míg a fiscus el nem foglalta, mindenkoron fiú ágon, az ő kegyelme fiú ágának in virili sexu defectussán az én fiamra s annak successoraira kell maradni és mindjárt akkor visszaszállani, a mint ezen dologról is bővön elég irás vagyon a veresbőrű könyvemben az ajtai és ágostonfalvi jószágok körül való dolgoknak leirási szerént, a melyekből az én fiam eligazodhatik.

A mely három darab szántóföldeket pedig itt az ajtai határon Bölön felé fordulóban váltottam ki Donáth György uramtól, Darkó Mihálytól és Gál Balázstól, ugyanazt a kis helyecskét Nagy András uram kapuja előtt, a hol most a takácsné lakik magam csináltattam kis házacskában, ezeket az én gyermekeimtől Cserei János uram ki ne váltsa, se törvénnyel az én gyermekeimet azért ne infestálja, megérdemlem ő kegyelmétől, hogy azokat magamnak s gyermekeimnek örökösön reserváljam, sőt ha azokból a bölöni, nagy-ajtai, ágostonfalvi jószágokból, melyeket nékem a császár donatióval adott pro conservata fidelitate, egy talpalatnyit sem adtam vissza ő kelmének, szabad lettem volna véle, mint magam tulajdon keresményeimmel. Égbekiáltó véték volna ő kegyelmétől, ha az én gyermekeimet megháborgatná. Átok alatt hagyom, hogy se az ő kegyelme gyermekei, se maga ő kegyelme azokért a fenn specificált szántóföldekért s kicsiny darabocska helyecskéért az én gyermekeimet ne molestálják, hanem pro successionis manutentione Czifra János jobbágy fiával s jószágával együtt maradjanak az én gyermekeimnél, mert ha más kérte volna meg magának az ő kegyelme per notam amittált jószágait örökösön, se maga, se gyermekei soha hozzá nem juthattak volna. Azért az én fiam és successorai azokat a fenn specificált szántóföldeket s kicsiny helyecskét semmiképpen kezemből ki ne bocsássák, és ha ő kegyelme vagy gyermekei azon dolog iránt az én fiamot és successorait holtom után infestálnák, akkor az én testamentumomnak azt a 14. §-fussát publice a neves szék előtt olvassák el; hogy mind Isten, mind e világ előtt mutatódjék ki az ő kegyelme ellenem való nagy ingrátudója, a melyért nem várhatna magára s gyermekeire egyebet, hanem az igazat látó s igazán itélő szent Istennek példás büntetését, a mint hogy életemben is az én ritka példájú ő, kegyelméhez mutatott atyafiságomért sok méltatlan injuriákkal fizetett ő kegyelme, akár csak holtom után szegény fiamot s gyermekeimet ne kívánja megszorítani.

15. Zejk Mózes uramnak annak idejében gondja légyen, hogy idvezült édes leányom jussán való jószágot a kis unokám, Zejk József számára kikeresse, az öreg Széki István uram holta után,

minthogy mind petki, mohai, istiniai, farkastelki, csákllyai, nyujtói és másutt való jószágok fiat, leányt egyaránt illetnek, és többére mind Fejérvármegyében vadnak, a kis fia jussa mellett keménykedjék, hogy a Széki István uram fiai ne delraudálják, mert azok igen csak magokat szerető atyafiak. Az édes fiam is mind ő hozzája, mind a több házas leányaimhoz s azoknak gyermekeihez legyen igaz atyafi szeretettel, succursussal, szolgálattal valamiben kívántatik, úgy várhatja az édes fiam is lelki, testi áldásait a szent Istennek magára s maradékira, kívánom is, áldja meg a jó Isten mind örökkön örökké, világ végéig terjedő maradékaival együtt, a feleségemhez is holtom után mutassa meg engedelmességét a mennyiben illik s szolgáljon a mibe kívántatik.

16. Csikban a somlyói és lázárfalvi jószágokban, melyeknek egyikét az úr Apor Péter úr, másikat Apor Lázár uram bírja, olyan igaz successiójok vagyon az én gyermekeimnek, mint szintén Apor uraiméknak, úgyszintén testvéröcsémnek Cserei János uramnak és ő kegyelme gyermekeinek. Minthogy rajtam forgott sok keserves változások miatt mindeddig is abban nem procedálhattam, az én holtom után a fiam egyetértvén testvéröcsémnel, Cserei János urammal, vagy az ő kegyelme fiával, keressék ki, abban pedig Chriska leányomtól maradott kicsiny unokámnak, Zejk Józsefnek is úgyszintén olyan jussa vagyon, mint a több leányomnak és azoknak gyermekeinek, mivel a nagyanyám, Apor Ilona jussán valók, mindezekről is a veresbőri könyvben elég írás vagyon, miképpen kell procedálni, onnan kitanulhatják.

17. A mely jószágok idvezült első feleségem jussán valók, u. m. iklódi, meszesalylyi, nyulasi, bögözi, káli, csikszentmártoni, vadadi, úgyszintén a mely jószágok idvezült atyámról reám deveniáltak, u. m. ajtai, ágostonfalvi, bibarczfalvi, úgy valamelyeket én acquiráltam mind Nagy-Ajtán, a közel való falukban, úgy Maroszéken, Kálban és az ott körül való falukban és mindazok körül kívántató dolgokat, úgyszintén az édes anyámnak testvéröcsésével mint osztottam meg, a két testvér hugomat mint fizettem ki örökösön, a csiki jószág a mint egészen az ötsémnek jutott, harmadik hugom Borberekai Dánielné gyermekei mit praetendáljanak és miképpen kell az én gyermekeimnek, azok ellen magokat igazságosan oltalmazni és ha casu quo (melyet nem reméllek) a szegény atyám testamentoma törvényes úton cassáltatnék; úgyszintén az ágostonfalvi jószágot néhai Petki István successorai perelni akarják, miképpen kell oltalmazni törvényesen és ha az ágostonfalvi jószágot elnyernék, az én gyermekeimnek miképpen kellene akkor testvéröcsém gyermekeit újabb divisióra allegálni. Micsoda jószágokban vagyon az én gyermekeimnek successiójok és micsoda familiák defectussa után; úgyszintén micsoda egyetmásokat adtam négy leá-

nyaimnak, mikor kiházásítottam; azután is négy-négszáz forintokat adtam külön-külön nekik: a leveles ládámban levő mind édes atyámról maradtott ős leveleknek, mind magam tulajdon leveleimnek betűk szerént egész regestrumát, hasonlóképpen mindenütt való adósságaimat mind Brassóban, mind itt Nagy-Ajtán levő ládámat, s azokban való egyetmásokat, mindentéle külső, belső házi eszközeimet Bölöni Cserei János uram, bölöni, ajtai, ágostonfalvi donatióval nékem adott, de én töllem bizonyos conditiók alatt visszadatott jószág iránt való dolgokat, egy szóval mindenféle dolgokat szükséges requisitumokat renddel világosan, bővségesen úgy leírtam a veresbőrű nagyobb könyvben, valamint jobban tudhattam, hogy az én fiam, leányaim abból a könyvből minden dolgokat kitanulhatnak s azok szerint folytathatják a dolgokat; valaki azért akár feleségem, akár más akárki azon könyvemet a leveles ládámmal s abban való leveleimmel és ezen testamentária dispositionnal eltitkolná, elrejténé, elégetné, másnak titkon általadná, vagy egészen, vagy rész szerint azon írásomban kivonogatna, vagdalna az én fiam és leányaimnak károkra, az igaz szent Istennek mindentéle átkai szálljanak arra az emberre és minden maradékaira.

18. Két rendbeli dolgomért a királyi táblára evocatus vagyok, úgymint Csiki Mikó Lázártól, hogy nagyajtai Hermán János nevű jobbágyomat in anno 1731. repetáltatván, nem adtam kézben, mivel nyilvánvaló igaz jussom vagyon hozzája; úgyszintén a brassai szenator repetáltatván Ágostonfalván akkor lakó Sajtán Ráduly nevű selléremet, ki is a repetitio után az előszöri nagy drágaságban s szükségben Havasalföldiben elbujdosott, nem is jött azolta vissza Ágostonfalyára, ezt is hogy fel nem adtam, legális rátióm volt iránta, akartam volna eddig is, ha életemben a táblán akármely felé végeszakadt volna, mindenik repetitioról vagyon írás a veresbőrű könyvben, Hermán Jánosról folio 91. Sajtán Rádulyról folio 94. a leveles ládámban, egy különös csomóban sub littera B. B. mindazon dolgokról való relatoriák, obligatoriák és szükséges notatiók megvagnak, és azon csomó levelet in anno 1740. a fiam kezébe adtam a plenipotentiával együtt, hogy mikor a tábla beáll, vigyázzon a törvényre, meg is fogadta volt procurátorának a szegény Váró Mihályt, de már ő megholt, azért ha életemben azon causa nem decidalódik, ha Isten a fiamot élteni, vigyázzon a tábla conflussára, hogy vigyázatlanság miatt kár ne kövessen.

Brassai Croner János micsoda gabonabéli adósságot praetendált a szegény atyámhoz, ha az én holtom után vagy a fiamhoz vagy a több gyermekeimhez praetensiót formálna, miképpen kell az én gyermekeimnek magokat defendálni. egész declaratóval való írásom vagyon a veresbőrű könyvben fol. 94. de belé fogta hagyni helytelen proetensióját, mert elmúlt tíz esztendeje csak hallgatásban vagyok.

Nagyajtai Pál János jobbágyról, melyet zálogba bírok, szükséges notátiók megvadnak abban a könyvben, folio 31.

Dániel Ferenczné Bánffy Erzsébettől kétszáz forintokig nékem zálogba vetett gyémántos arany pereczről és jóféle gyöngyös aranybogláros övről való notátiók megvadnak írva azon könyvben, fol. 91.

Testvér öcsém, Cserei János uram adott volt ezelőtt sok esztendőekkel nékem zálogban két apró gyémántos egy arany gyűrűt husz forintokért; ha a husz forintokat deponálja, a fiam agya vissza a gyűrűt. Siga Pált az apjával Zsigmondal zálogosítottam meg az öcsémtől huszonöt forintokkal, megvagyon a leveles ládámban a zálogos levél; de azután Zsigmond a kálnoki urak miklósvári tavára menvén halászni, ott megfogták, bevitték az udvarban Miklósvárra, onnan kezeségen kivéttém, a kezesnek, miklósvári Jakab Andrásnak gróf Kálnoki Ferencz elhajtván a marháit, odatesztek. Én a kezesnek a magameből fizettem huszonöt forintokat, melyről való levél megvagyon az adósságról való leveleim között a zöldfestékű ládámban. Már e szerint Zsigmond a fiával együtt ötven forintokban vagyon nállam, ha az ötven forintokat az öcsém le nem teszi, a fiam nem tartozik kibocsátani.

Béres Jánost az apjával, Béres Istvánnal együtt zálogosítottam még ugyan az öcsémtől, negyven forintokkal, megvagyon a zálogos levél a leveles ládámban. Az apja megholt, Béres Jánosért ha leteszi a negyven forintokat az öcsém, kiválthatja, de a jószág, a hol lakik Bölönben, az én acquisitumom; ha kiváltja is az öcsém Béres Jánost magát, elviheti, de a jószág, szántóföldek, szénafüvek, melyeket én adtam Béres Jánosnak, hogy colálja, azokhoz nintsen semmi köze az öcsémnek, ezeket szükségesnek ítéltém megírni a fiam információjára. Mit praetendáljon méltatlanul az öcsém egyik bibarczfalvi jobbágyhoz, mind arról, mind azon testvéröcsémrel való egyéb dolgokról, egész deatatioval való írás vagyon a veresbőrű könyvben a folio 83. usque ad folium 89. Azokat a fiam gyakran megolvastván, onnan mindeneiket kitanúlhat s az szerént alkalmaztathatja magát. Ugy egyéb mindenféle szükséges dolgokról, jószágokról, azoknak törvényesen való oltalmazásáról azon könyvben sokféle írások vagynak, úgyszintén mind abban a veresbőrű nagyobbik könyvben, mind a fejbőrű jegyzőkönyvben, mindenütt való adósságaimról specificatiók vagynak. A pénz interessire mind itt Ajtán, mind Kálban való oeconomia folytatására mennyi kaszással, szántással, szőlőmiveléssel, interes musttal, interes pénzzel, a taxás jobbágyok es annuatim mennyi turóval, sajttal, kövér sertéssel s egyébbel, mivel tartoznak, renddel le vannak írva. Azért a fiam az én holtom után azokat a könyveket szorgalmasan conserválja, gyakran jól megolvassa, mert azokból minden dolgokat tudhat jól folytatni.

Irodalmi szemle.

Gyulafehérvári Évkönyv.

(Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egyesület hetedik Évkönyve. 1 térrajzzal és 4 képpel. A választmány megbízásából szerkeszti Koródy Péter theologiai tanár, egyleti első titkár. Gyulafehérvárt, a püspöki lyceum könyvnyomdája. 1895)

A kevés zajjal, de annál dícséretesebb buzgalommal működő egyesület 1893—94. évi tevékenységéről (1893 január 22-től 1894 január 10-ig) számol be a czímben foglalt Évkönyv, mely immár a hetedik életnyilvánulása a Dacia főhadparancsnoksága székhelyén és a régi Erdély metropolisában alig egy évtized előtt néhány lelkes tanár kezdeményezésére megalakult egyesületnek. A vidéki egyesületek közös sorsát: a részvétlenséget e nagyhivatású egyesület sem kerülheti el, habár az utóbbi év folyamán felmutatott sikereivel is jól kiérdemelheti vala a derék egyesület a vármegyei közönség anyagi támogatását. Szerencsére a cultus-budget szűkös jövedelemforrásaiból a vidéki egyesületek hathatós gyámolításában nagy érdemekkel bíró gr. Csáky Albin miniszter ide is juttatott s ez a segélyforrás dr. Cserni Béla tanárnak, az egyesület fáradhatatlan múzeum-igazgatójának a katonai kincstártól haszonbérbe nyert terület tovább-kutatására újabb alkalmúl szolgált. A társulati munkásság második támaszát Lönhardt Ferencz erdélyi püspökben bírja, a ki a hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat részére is állandó ásatási évi segélyeket helyezett volt kilátásba

A korlátolt pénzerőhöz képest csakis 1894 ápril-május havában rendezhettek ásatást s már a pénzforrás kiapadása után nyerhették meg a kolozsvári kir. főügyészség engedélyét az olcsó rabmunka alkalmazhatására. A most feltárt épületrészlet 6 helyiséget és egy folyosót foglal magában. Nyilván valamelyik katonai méltóság otthonát képezé itt a mult években kitakart furdó közelében. A főfalak itt kelet nyugati, a válaszfalak éjszak-déli irányban készültek. Uglátszik egy sikátor által elkülönített két épületrészletet tárt fel dr. Cserni; de teljesen egyik alaprajzával sem készülhettek el. A kettő között boltozatos csatorna vezet több mellékküagazással délről északra. A harmadik számú helyiségben a LEG. XIII. G. bélyegeit viselő téglapadlót találtak. Egyébként

a XIII-ik legionnak összesen 11 bélyegvariánsát ásta ki dr. Cserni, mely bélyegváltozatok a megelőző évben már ismétlődtek. (Évkönyv, IV. 1891, V. 1892 és VI. 1894.) E bélyegek:

1. LEG. XIII. G.	2. LEG. XIII. G.
CALISTR.	3. LEG. XIII. G.
IV. DEIOTARVS.
4. LEG. XIII. G.
AEL. VALENS.	5. LEG. XIII. G.
ANTONINIANA.	6. LEG. XIII. G.
AVR. MARTINVS.
7. LEG. XIII. G.
AVR. GODES F(icit).	8. LEG. XIII. GE.
LVC. AQVILA.	9. LEG. XIII. G.
AVR. MENANDER.
10. LEG. XIII. GE.
AV. EVDOX.	11. LEG. XIII. G.
AVR VENTHIM.	

Egyik helyiség padlózatát 6 szögű és piskota alakú téglamozaikkal rakták volt ki. Lámpabélyegből FORTIS és AGILIS fordultak elő. Egy edény fülét $\omega\omega\omega\omega$ = KOZON bélyeg díszíté. Egy csonthajtű, bronzgyűrű, egy kisebb bronzdíszítmény s néhány faragott kő egészíti ki edénytöredékek mellett a leletlajstromot.

Az Évkönyv legbecsesebb része tehát dr. Cserni ásatási jelentése; de mások is hozzájárultak az Évkönyv tartalmához. Különösen Makkay Domokos Pápai Páriz Ferenc életrajza érdemel figyelmet. Igazán sajnálni tudjuk, hogy e jól megírt és sok új adatot tartalmazó irodalomtörténelmi tanulmány nem kerülhetett egészében ide, hanem elég sajtóságon az Évkönyv gazdasági beosztásának áldozatául a jövő Évkönyv folytatásául megszakad. Csak aztán ne osztanák még tovább. Általában az Évkönyvek jellegével nem igen fér össze ez a széttagozás s ha a nervus rerum gerendarum parancsoló kényszere elől kitérni nem lehet: inkább a hivatalos rész kivonatolásával, vagy a közlemények számának megapasztásával kell és lehet segíteni. Zlamál Ágost tanár, Kérészi István theologus 1717 február 8-beli úti-naplóját közli. Kétségen kívül, sok tanulságot nyújt a múlt század műveltségi állapotaira; de egészben kevés maradandóbb becű reflexiót találunk benne; a Pápai Páriz életrajzát kár volt ezért megtördelni. A Batthyány-könyvtár kézírattárából becsesebb közlendő is akad s szívesebben vesszük vala a városi levéltár regestáit, vagy valamelyik megyei család leveles ládájának tartalmát. Például Kiss Bálintnak az árpádkori nemzetségekről írt tanulmányából, vagy a N. Enyeden egyik padlás lomtárából napfényre került s a nagyszabeni honismertető egyesület (Verein für Landeskunde) Correspondenzblattjában kivonatolt Barcsay-okmányokhoz hasonlókat kérünk máskor. Hisz a káptalan birtokok, a gyönyörű székesegyház, a Martinuzzi kastély, vagy a Hegyalja sok viszontagságot átélte családainak változatos multjából a megye monographiájához közelebb eső közlemények kínálóznak. A megye népeleti sajtóságairól, a magyarsági szigetek ethnographiájáról is mennyi újat lehetne adni! S bizony itt

bis dat qui cito dat, mert a vasút és divat nivelláló színeivel ezeket a sajátságokat maholnap eltünteti.

Csató János a megye derék alispánja, a kiváló ornithologus és botanicus a havasi gyopárnak egyik könnyen elérhető lelőhelyét mutatja be *In tre-Gáld* (Alsó-Gáld) vadregényes szorosának alsó végében (La tine).

Azzal az óhajttással zárjuk ismertetésünket: vajha a megye értelmisége abban a figyelemben és pártolásban részesítené az egyet lelkes kis gárdájának önzetlen fáradozásait, a mire azok nemcsak a szakemberek előtt, hanem épen a közvetlenül érdekelt vármegye kebelében teljesen rászolgáltak!

Téglás Gábor.

Tűzetes Magyar Nyelvtan.

Tűzetes Magyar Nyelvtan történeti alapon. Balassa József közreműködésével írta Simónyi Zsigmond. I kt. Magyar Hanytan és Alaktan. A Magyar Tud. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott pályamunka. Budapest, 1895. A Magyar Tud. Akadémia kiadása. 8° XVI, 735 l. Ár 6 frt, a Könyvkiadó Vállalat pártolói részére 4 frt 50 kr.

Elvégre tehát! Ime, nyilvánvaló jele, hogy „a karaván halad.“ A magyar Akadémia mindjobban belátja, hogy első szép feladata, a magyar nyelvet, mint tudományt ápolni. Az előttünk fekvő vas-kos kötet a Nyelvtörténeti- és a Táj-Szótár után, illetve velök egyidejűleg, világosan dokumentálja, hogy Akadémiánk feladata magaslatán áll, midőn pályadíjak és segélyek által ily nagyszabású s mondjuk ki, egyúttal nagybecsű munkák keletkezését s kiadását lehetővé teszi. Ez irányban tovább haladva, nyelvtudományunk legközelebb bátran odaállhat a legműveltebb idegen nemzetek ilyenmű tudományai mellé.

Kötetünket, mely minden magyar ember, de első sorban nyelvünk szakembere, a nyelvtudós teljes figyelmére méltó, kivált Brassai bácsi hazájában, Szily Kálmán előszava vezeti be. Ebben méltán és illő helyen adózik kegyelettel nagy Révaink nyelvészeti korszakos működésének, mely nélkül legfeljebb az évtizedek újabb hosszú sora után láthatott volna napvilágot egy tűzetes, tudományos magyar nyelvtan. De Révai „Grammatica“-ja, bár módszere úttörő, mivel azonban az akkori nyelvtudomány gyenge alapján halad és kezdetleges eszközeivel kénytelen vesződni, mai tudásunknak bizony már jócskán elavult. Mindamellett annyira nem lehetnek elújabb nyelvtudásaink sem a „Grammatica“ alapos ismerete nélkül, hogy minden továbbhaladásukban sokszor egyenesen rá vannak utalva. És így tekintve a dolgot, nyilvánvaló, hogy a Tűzetes Nyelvtan jog szerint nem is akar, nem is lehet más, mint az *Elaboratio Grammatica*-nak fejlődött nyelvészeti viszonyainkhoz képest új átdolgozása, vagyis korszerű új kiadása. Mert bár elég különös, de mégis úgy van, hogy míg magyar iskolai nyelvtanokban — melyek természetesen Révai öröké-

ből táplálkoztak — már évtizedek óta talán túlprodukezió is észlelhető, addig szorosán vett tudományos nyelvtanunk mindedig várta a nagyszellemű Révai méltó utódját. Nagyon is idején való volt, hogy Akadémiánk pályadíjjal igyekezett lehetővé tenni egy ily hézagpótló tudományos munka létrejöttét, mely a nélkül, ismerve kiadóinknak ez irányban tanúsított részvétlenségét, még jó soká sem válhatott volna a magyarság közkinségé. Mert tudnivaló, hogy nem is annyira fejletlen nyelvtudományunk volt a Tüzetes Nyelvtan eddigi késlekedésének oka, — hiszen élő nyelvünket, nyelvméleinket és rokonyelveinket, a tudományos nyelvbúvárlat e három főforrását, már jó ideje elég tüzetesen ismerjük, — hanem a tudományos könyvek megjelenésének és terjedésének ez idő szerint kedvezőtlen társadalmi és sajtóviszonyok. Ismétlem tehát, hogy nagyon is helyén való volt Akadémiánk részéről, hogy a Magyar Határozók és Magyar Nyelv, valamint a Magyar Nyelvjárások tudós szerzőinek alkalmat adott hozzáférhetőkké tenni gazdag nyelvismereteiket az egész művelt magyar társadalomra nézve.

A Tüzetes Nyelvtan, melynek első kötete a szóban lévő, három kötetre van tervezve. A majd megjelenendő kötetek a Jelentéstant (a szók és szófajok jelentését, a „synonymika“ alapvonalait) és a Mondattant (a mondatok fajait, mondatrészeket, szórendet, az összetett mondatokat) fogják tárgyalni. Jelen kötetünk, a hogy a cím is jelzi, a dolog természetéből kifolyólag két főrésze is oszlik: Hangtanra és Alaktanra. Az I. rész, mely a könyvnek majdnem harmadrészét foglalja el, „az egyes hangok történetét“ adja elő részletesen; az Alaktannak pedig csak a főszakaszai: 1. szótók, 2. összetétel, 3. igeképzés, 4. névszóképzés, 5. igeragozás és 6. névragozás. A Hangtan és az Alaktanban az összetételről szóló fejezet Balassa Józsefet vallja szerzőjéül, a többi becses anyag mind Simonyi gazdag nyelvtudományának gyümölcse.

Olyan lévén e könyv, melyet minden művelt magyar embernek nagyon ajánlatos elolvasni,* be kell itt érnem a munka további folyamának részletes ismertetése helyett a főbb pontoknak egyszerű jelzésével.

A Hangtant egy nagyérdekű tájékoztató előzi meg „A nyelvtan módszerei és forrásai“ czímen Simonyi avatott tollából. Igen jól esik itt intradaképen olvasnunk a nagynevű Reclus elismerő és meleghangú nyilatkozatát „szókban bő, hangzatos, alakokban gazdag, harmonikus és költői“ nyelvünkről. Igen alapos és a Hangtan összes problémáira kiterjeszkedő fejezetek szólnak azután a magyar nyelv kiejtéséről: az egyes hangok képzéséről, a szótagok, szólamok és mondatok alakulásáról, meg a magyar nyelv hangalakjának történetéről. Fontos pont

*) Ép úgy, mint Simonyinak egy másik nagybecsű munkáját is, a Magyar Nyelv-et.

benne a jövevénytiszavak (török, szláv, német, olasz, latin) hangjainak története. Az első részhez csatolt függelékben nagyérdekűen van még szó 1. a magyar írás történetéről és 2. a helyesírás fejlődéséről.

A Hangtannál kétszerte terjedelmesebb Alaktan részletesen beszámol az ige- és névszótokról, a szavak összetételéről (s itt egyben figyelmeztet e nagyon is elterjedt hibás összetételekre: árverez, gondvisel, kárpótól, képvisel, fekhely, vonzerő, látcső, lelhely, védangyal, szellemdús, szófukar, tiszteletteljes, életképes stb.) az i e- és névszóképzésről s végül az ige- és névragozásról. Érdekes itt az ikes és iktelen ragozásról szóló pont, mely korszerű kérdést Simonyi már előbb is tüzetesen meghánytorgatott a Philol. Közlönyben és az ő Magyar Nyelv-ében. Ez aktuális fejlesztés azt czélozza, hogy az irodalmi nyelv közelebb hozassék minden nyelv kútfejéhez, a nép nyelvéhez; e pont megszívlelése sok önkényeskedésnek vetne véget a régi grammatikusok részéről.

A terjedelmes munkát egy kimerítő, mintegy 2000 szót felölelő szómutatató rekeszti be. A nyomdai kiállítás, mint a hogy azt akadémiai kiadványainknál már megszoktuk, Hornyánszky sajtóját dicséri. Sajtóhibát, a jegyzékben foglaltakon kívül csak a következő 2 helyen talál-tam: 1. ötöt követve (XII. l. jegyz.) és 2. v-vel helyett r-vel (334. l. legalsó s.).

Az egész könyvben, a hogy a cím is sejteti, de meg a szerző maga is külön mondja „főfigyelem van fordítva nyelvünk történeti fejlődésének felderítésére.“ És valóban, a ki nyelvünk hang- és szóanyagának történeti evolúciójával meg akar ismerkedni, az a legrészletesebb útbaigazítást találandja e kitünő munkában. Értékét illetőleg feltétlenül hozzá kell járúlnia e könyv minden olvasójának a hivatalos akadémiai bírálók azon nyilatkozatához, hogy szerzője teljesen otthonos a tárgyban, a nyelvtudomány módszerét, a történelmit és összehasonlító, a régi és új magyar nyelvet, az irodalomét és népét egyaránt tökéletesen ismeri, valamint az összes nyelvészeti forrásmunkákban nagy mértékben jártas.“

Vajha teljesülne az Akadémia főtítkárának ama hite, hogy „ilyen munka szükségét nemcsak intézetünk és tanáraink érzik, hanem sokan a nagyobb művelt közönség köréből is.“ Mi a magunk részéről a legmelegebben ajánlhatjuk minden magyar embernek, a bárczes hazán innen és túl egyaránt és feszülten várjuk nagyérdékű folytatását.

Nagyvárad.

Dr. Demek Győző.

Főiskolánk története.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletének, hogy a főiskolák történeteiket a milleniumra írassák meg, igyekeznek főiskolánk megfelelni. Valóságos nemes verseny keletkezett e tekintetben főiskolánk között. És ez helyesen is van, mert csak ezek után vállalkozhatik egy

szakavatott toll, hogy a közoktatásügy történetét megírja. Eddig is már több főiskola története jelent meg.

A *debreczeni* ev. ref. főiskola történetét G é r e s i K á l m á n, D ó c z i Imre, K u l e s á r Endre, K o v á c s J á n o s, V a r g a B á l i n t, S i n k a S á n d o r, dr. G u l y á s I s t v á n főiskolai tanárok állították össze (az „Értesítő“-ben jelent meg). A debreczeni főiskola helyén már ötszáz év óta folyton egyházi és iskolai épületek voltak. A protestántizmusnak fellépte előtt egy Ferenczrendi klostrom volt ott, mely 1526-ig állott fenn. A protestántizmus felléptével, mikor az egész Debreczen áttért az ev. ref. vallásra, megszűnt a zárda is és helyébe lépett (különösen Enyingi T ö r ö k B á l i n t támogatásával) s már 1551-ben fennállott a debreczeni ev. ref. főiskola. Azon szerencsés helyzetben volt, hogy folytonosan a leggazdagabb és legelőkelőbb protestáns főurak terjesztették ki rá pártfogásukat, mint pld. Ecsedi B á t h o r y I s t v á n, B o c s k a i I s t v á n, B e t h l e n G á b o r, Z ó l y o m i D á v i d, A p a f f i M i h á l y és többen, kik valószággal dédelgették a főiskolát, nagy javadalmakkal látták el, mint a protestántizmus, hazafiság és tudományosság egyik erős várát. Legfőbb pátronusa azonban maga a város volt, mely a felügyeletet is gyakorolta az intézet felett. 1752-ben a kormány megtiltotta, hogy a tanárokat a városi pénztárból fizessék és ez létalapjában támadta meg az intézetet; azonban az intézet élén állók a külföldhez fordultak segélyért, a minek szép eredménye is lett, míg végre 802. visszanyerte a collegium a régi segedelmet. Tanárai között századokon keresztül a leg tudományosabb férfiak voltak, kiknek emlékét kegyelettel őrzik nem csak Debreczenben, hanem az egész országban. Ilyenek voltak Mélius Juhász Péter, Mártonfalvi György, Maróthi György, Hatvani István, Budai Ézsaiás, Ercsey Dániel, Péczely Dániel, Csokonai Vitéz Mihály, Révész Bálint, Imre Sándor, Ladányi Gedeon és mások. Tanárai közül többen irodalmi nevet vívtak ki maguknak; a múlt század végén és jelen század első évtizedében folyó irodalmi harcban bőségesen kivették a részöket. Az önképzőkör Péczely József buzdítására 1825-ben alakult meg. A debreczeni főiskola valóban szép multtal dicsekedhetik, s multjára azzal a nyugodt öntudattal tekinthet vissza, hogy feladatának igyekezett mindig hűen megfelelni.

A *sárospataki* ev. ref. főiskola történetét (mely az „Értesítő“-ben jelent meg) S z i n n y e i G e r z s o n állította össze gondosan és élvezhető modorban. Két részből áll: „A sárospataki iskola rövid története“ és „Vázlatok és képek a sárospataki iskola XVIII. és XIX. századbeli életéről“. A sárospataki főiskola alapítását és első felvirágoztatását a P e r é n y i - c s a l á d n a k köszöni. A mohácsi csata után Perényi Péter alapította az iskolát 1531-ben és fia, Gábor bőséges javadalmakkal látta el. Első tanárai Sztáray Mihály és Kopácsi István voltak. Perényi Gábor után D o b ó Ferenczre, később L o r á n t f f y Mihályra szállott Sárospatak és ezzel a főiskola gondozása is. Lorántffy Mihály leányát, Zsu-

zsánnát I. Rákóczy György vévén feleségül, vele nyerte Sárospatak hatalmas uradalmát is, s ekkor beköszöntött a sárospataki iskolának fénykora. I. Rákóczy György s fia, Zsigmond igen sokat tettek a főiskola emelésére. Ez időre esik a nagy hírű Comeniusnak a sárospataki főiskolában való tanítása. 1660-ban meghalt Lorántffy Zsuzsánna, nem-sokára fia, II. György is belehalt a szászfenesi csataterén kapott sebeibe, és a sárospataki iskolára is beköszöntöttek a nyomor, a szenvedések napjai. Báthory Zsófia férjének, II. Rákóczy Györgynek halála után visszatért a római egyház kebelébe fiával, Ferenczcel együtt és erős katolikus érzülete s türelmetlensége nem tűrhette, hogy birtokán a protestántizmusnak erős védbástyája legyen és mindent elkövetett, hogy az iskolát megsemmisíthesse, javadalmaít földesúri jogánál fogva egymásután vette el; tanárait és tanulóit elűzte, s helyökre jezsuitákat telepített. 1671—1682. valósággal szünetelt az iskola, tanulóinak egy része Debreczenbe vonult, egy részét Apaffy Gyulafehérvárt telepítette le. Többször vándorolt is, így 1687-ben Gönczre, innen 1695. Kassára vándorolt, honnan csak 1706-ban költözhetett vissza Sárospatakra, s ez időtől fogva állandóan itt is volt; de megpróbáltatásai nem értek még véget, csak 1790-ben, mely idő óta zavartalanul működik s szépen teljesíti kötelességét. A sárospataki főiskola régi szép multra tekinthet vissza és mindig erősen hazafias szellemmel tűnt ki. A vallási villongások korában a protestántizmusnak az elnyomtatás idejében a nemzeti szellemnek volt hatalmas védbástyája. Falai közül hazánk sok kitűnősége került ki, mint pld. Bessenyei György, Kazinczy Ferencz, Kossuth Lajos, Szemere Bertalan (ki legtöbbet tett már mint I. éves joghallgató, hogy az intézet kebelében önképzőkör alakíttassék), Erdélyi János, Tóth Ede és mások. Vivat, crescat, floreat!

A székely-udvarhelyi ev. ref. collegium történetét az igazgató Gönczi Lajos állította össze (szintén az „Értesítő“-ben jelent meg). A főiskolának alapítója és első gondnoka bűni Bethlen János, a Miklós apja, kancellár és történetíró volt, ki 1670-ben ezer aranyat adott „az udvarhelyi scholának“ és ezt gymnasiumi rangra emelte. Gönczi felsorolja az intézet gondnokait: nevezetesebbek gróf Bethlen Miklós, báró Dániel István, gróf Bethlen János stb., legelső tanára Letenyei Pál volt, 1670—1680-ig. Sokáig csak egy tanár volt az intézetnél, kik közül nevezetesebbek Benkő József a történetíró és baczkamadarasi Kiss Gergely. 1732-ben a jogot is kezdték tanítani, mely azoaban 1748—1860-ban a viszonyok kényszerítése alatt szünetelt és végre 1870-ben egészen megszűnt. A székely-udvarhelyi ev. ref. főiskola is nagy szolgálatoakat tett és tesz a tudományosságának és magyarságnak, tanárai és tanulói között hazafias szellem uralkodik.

Zenta városi községi gymnasiumának alapítását és 19 évi működését Szücs Lajos gymnasiumi igazgató írta meg. Élénken ecseteli a gymnasium szükségességét Zentán; felsorolja Zenta ipari és keres-

kedelmi forgalmát. A tudomány egy újabb csarnokának szépen megírt története ez; melyből meggyőződhetik az olvasó hogy Zenta városban szükséges egy gymnasium. A zentai IV. osztályú gymnasinmot 1876-ban állították fel város pénzén és azóta szépen működik; főgymnasiummá való átalakítására most folynak a tárgyalások.

Vas Miklós.

Szarvas Gábor.

(Szül. 1832. márcz. 22. — meghalt 1895. okt. 12.)

Kevés tudós van, a kinek nevét olyan széles körben ismerték és tisztelték, mint Szarvas Gáborét; kevés tudós, a kinek halála alkalmával a közrészvét oly megható módon nyilvánult s nálunk tudtommal az egyetlen, a kinek halála hírévé, a köztisztelet azonnal megindította a gyűjtést emlékének külső megőrkítésére.

Minek köszönhetette ezt a nagy népszerűséget? mik voltak érdeimei? Erre igyekszem jelen soraimmal röviden megfelelni.

Szarvas Gábor 1832. márcz. 22. született Adán, Bács-Bodrogmegyében. Iskoláit Baján végezvén, szülei kívánságára a papi pályára lépett és 1848-ban a pannonhalmi sz. Benedek rendbe vették föl. 1852-ben kilépett a szerzetből és joghallgatónak iratkozott be a pesti egyetemre. A sors úgy intézkedett, hogy a corpus jurishoz is hűtlen legyen. Már az ötödik félévet végezte az egyetemen, midőn annyira megbetegedett, hogy a kórság harmadfél évig gyötörte s ezt az időt Baján töltötte a szülei háznál. Otthon való tartózkodása döntő hatással volt egész életére. Megismerkedett a bajai professzorokkal és rábeszélésükre ő is a tanári pályára lépett. 1858-ban a ciztercziták egri gymnasiumában találjuk, majd Baján, 1861-től fogva pedig Pozsonyban folytatta működését, a honnan 1869-ben br. Eötvös József a pesti főgymnasiumhoz nevezte ki. 1876-ban súlyos betegségbe esett, látása egészen megromlott és 1881-ben végkép abban kellett hagynia a tanárkodást, nyugalomba vonult.

Valamint az életpályát nem találta el mindjárt, szintűgy az irodalmi működésnek azt az ágát sem választotta meg rögtön, melyen később annyi érdemet szerzett, annyi babért aratott. Baján a „Bajai Közlöny“ szerkesztésében vett tevékeny részt és a lapban sok jóízű humoros elbeszélést, rajtot és apróságot közölt. Pozsonyban is mindenekelőtt egy rövid életű lapot indított meg, majd több színdarabot írt, melyek közül az egyik Debreczenben pályadíjat nyert és színpadra is került, a nyelvészet terén azonban csak 1867-ben próbálkozott meg. Ekkor adta ki a pozsonyi gymnasium értesítőjében „Magyartalansá-

gok" című értekezését, mely mindjárt oly nagy feltűnést keltett, hogy a „Magyarország" című politikai napilap is átvette és érdekes irodalmi vitatkozásra adott alkalmat.

A nyelvrontás ellen lépett föl ez értekezésében s ez vitte rá, hogy bővebben foglalkozzék a nyelvtörténettel. A M. T. Akadémia épen akkor tűzött ki díjat a magyar igeidők tárgyalására. Szarvas figyelmét felkeltötte e kérdés, melyről annyit vitatkoztak a M. Nyelvészet és Nyelvtudományi közleményeinek hasábjain, hozzá fogott a kidolgozáshoz s az Akadémia az ő-dolgozatát tüntette ki a Marczibányi jutalommal. Szarvasnak e pályaművével az volt a célja, hogy a mai ingadozással, következetlenséggel szemben a régi nyelv igeidőinek szabatos használatát fölelevenítse s ha ez nem sikerülhetett neki, de annyit minden esetre elért, hogy műve mindig fényes példája lesz, miként kell a nyelvészet tényeit szigorú inductio módszerrel tárgyalni.

Ezen és több más, csekélyebb fontosságú munkálkodása alapján választotta meg 1871-ben tagjává az Akadémia, a melynek munkálkodásában azóta egész haláláig lankadatlan buzgalommal vett részt.

Szarvas korszakalkotó működése a „Magyar Nyelvőr" megindításával kezdődik. Nemzeti irodalmunk, különösen tudományos életünk, jelentékenyen föllendült, de e föllendülésben egyik legfontosabb tényező, maga a nyelv nem vett részt. Csak a költői alkotások terén, Aranynál, Petőfinél és követőiknél maradt meg nemzeti alapon, a próza nyelve azonban, különösen pedig a tudományé, mindinkább eltávolodott a nép nyelvétől. Irodalmunk el volt árasztva a nyakatekert szók, az idegen-szerűségek egész seregével és jeleseink közt már a negyvenes években erős visszahatás állt be a nyelvújítás túlhajtása ellen. Először Brassai tiltakozott a túlkapások ellen s élesen bírálta az irodalmi nyelv hibáit, majd Arany János, Toldy Ferenc szólaltak föl, hogy a nyelvbeli romlásnak gátat kell vetni. Az Akadémia végre elhatározta, hogy a nyelvhasználatnak helyes irányba terelése végett egy folyóiratot ad ki és szerkesztésével Szarvas Gábort bízza meg.

A Nyelvőr 1872. januáriusban indult meg és hogy nemcsak főmaradni, hanem mind nagyobb író és olvasókört tudott magának hódítani, az egyes-egyedül Szarvas Gábornak, a szerkesztőnek, volt az érdeme, a ki kiválóan értett hozzá, hogyan kell ezt a nyelvészeti folyóiratot nemcsak tudományossá, hanem népszerűvé is tenni.

Az ő erős, határozott egyénisége nem tűrt megalkuvást, kérelhetetlen harcot kezdett a nyelvújítás fattyúhajtásai, a betolakodott barbarismusok ellen, sorra vette a hírlapok, a színház, a szép próza, a tudomány nyelvét, nem nézett se jobbra, se balra, nem törődött vele, kinek tetszik az, a mit ír, kinek nem, s nem gondolt vele, hogy lassankint elleneseivé lettek azok is, a kik még nem rég vállalatának lelkes barátjai voltak. Hiába küzdött ellene az Akadémiában mindenki, a ki kezdetben a folyóirat megindításának híve volt, hiába Brassai,

Toldy, Fogarasi, Ballagi Mór, Imre Sándor; szembezállt mindenkivel s kérlelhetetlen logikával, a modern tudomány elveivel, a tények hatalmával, sokszor a guny és sarkasmus fegyverével vitte diadalra eszméit. A heves küzdelemben sok sebet igaztalanul is ejtett, gyakran túlzásig vitte elveinek védelmét, de a mi túlzás volt küzdelmében, azt megszüntette az idő s e küzdelemnek ma csak áldásos hatását ismerjük.

E heves küzdelem nélkül az érdeklődés nem lett volna olyan általános. Még a hírlapok is belevegyültek a küzdelemben s kis része a Nyelvőr ellen, legnagyobb része mellette foglalván állást, segítették a küzdelmet kivívni és eredményét nagyobb körben is terjeszteni. Maguk az írók, a tudomány művelői is lassanként majdnem kivétel nélkül a Nyelvőr pártjára szegődtek.

E hosszú és elkeseredett vitának nyelvünknek magyarosabbá válása lett a következménye. Az önkényes szófaragás, mely a Nyelvőr megindulása előtt annyira dühöngött, megszűnt, a barbarismussal, idegenszerűségekkel mind ritkábban találkozunk s ma a legutolsó íróban is él a tudat, hogy nyelvének, stílusának mindenekelőtt magyarnak és magyarosnak kell lenni.

Azt a hatást, melyet a Nyelvőr minden téren elért, csak akkor méltányolhatjuk igazán, ha különösen a mai tudományos és iskolai könyvek nyelvét a hetvenes évek előttiével vetjük össze. Eltűntek a nyakorjások, a hamélegek, a külzseléki hánylatok, a dagok és takok, a szellemdús, életteljes, az úszszárny s más efféle német észjárás szülte szörnyűségek. Mert német észjárás volt nemcsak a germanismussal tudatos és öntudatlan átvételében, hanem a Kazinczy egész nyelvújításában is. Az összes elveket, melyeket írtaiban kifejtett, a németektől vette s alkalmazásukban legnagyobb részt a németeket vagy legalább a német nyelvet utánozta. Kazinczy németes nyelvújításával szemben Szarvas a *nemzeti alapon megindított nyelvújításnak* volt apostola. És ebben van a legnagyobb érdeme, ez volt népszerűségének, hatásának egyik titka.

A Nyelvőr programján azonban nemcsak az volt, hogy a nyelvújítás botlásait megigazítsa, a nyelvtisztaságot előmozdítsa, hanem az is, hogy egy teljes tudományos nyelvtan összeállítását megkönnyítse és részben előkészítse. E célból kutatta a történeti és kutatta a népnyelvet. Különösen ez utóbbi téren tett nyelvü.ik és nyelvészetünk ügyének megbecsülhetetlen szolgálatot. Több mint 150 nyomtatott ívre rug azon népnyelvi hagyományok száma, melyeket a Nyelvőr fennállása óta az országnak majdnem minden vidékéről közölt. Hogy mekkora kincs ez, mily fontossága van nyelvünk minden kérdésének tisztázásánál, nem kell bővebben fejtegetnem. Csak azt az egyet említem meg, hogy az új Tájszótár a Nyelvőr nélkül tudja Isten még mikor jelenhetett volna meg.

De volt a Nyelvőrnek ezeken kívül egy másik, nem kevésbé fontos

hatása is. A Magyar Nyelvőr virágoztatta föl az újabb magyar nyelvészeti irodalmat, ez nevelt ennek a fontos tudománynak újabb meg újabb erőket. A fiatalabb nemzedék összes nyelvész tagjai, Simonyi Zsigmond, Volf György, Lehr Albert, Szinnyei József, Munkácsi Bernát, Balassa József, Kunos Ignác, Zolnai Gyula sat., mind itt kezdték meg és folytatták izmosodva, erősödve, mind tartalmasabb dolgozatokkal állva elő, jelentékeny munkásságukat. Itt szólaltak föl a régi nyelvészek, írók s a szaktudományok egyes művelői fontosabb kérdésekben. Hasábjain, különösen a régi folyamokban, többször találkozunk Arany János (Szalontai), Szász Károly, Greguss Ágost, Brassai, Joannovics, Szvorényi, Thewrewk Emil, Szily Kálmán (Nagyszigeti), Hermann Ottó s mások nevével.

Folyóíratának azonban maga Szarvas volt a legtevékenyebb munkatársa. Alig van füzete, melyben egy-egy magyarázó, fejtegető, vitatkozó, ismertető cikke, valamely beküldött nyelvészeti kérdésre vonatkozó részletes felelete meg jelent volna. És e dolgozatok olyan stílusban vannak írva, a milyenhez foghatóval a tudományos élet terein kevés író dicsekedhetik.

Szarvasnak még egy korszakalkotó munkájáról kell megemlékeznünk, a Nyelvtörténeti Szótárról, melyet legkedvesebb tanítványával, Simonyi Zsigmonddal együtt szerkesztett s melyet az Akadémia, megjelenése alkalmával a Marczibányi nagy jutalommal tüntetett ki. Huszonkét esztendei folytonos, ernyedetlen munkásság eredménye e kiváló alkotás, melyben régi íróink szókinése és szólásai vannak összegyűjtve. E munka alapján egészen új világításban látjuk nyelvünk tényeit. Megismerkedhetünk belőle nyelvünknek igazi történeti fejlődésével s nemcsak a nyelvész számára megbecsülhetetlen kútforrás, hanem a többi tudományág művelője, a szépíró s anyanyelvünk iránt érdeklődő minden művelt magyar kiapadhatatlan tanulságot meríthet belőle.

Szarvas munkássága annál bámulatosabb, mert látóereje meggyengülte óta sem írni, sem olvasni nem tudott. Velős cikkeit tollba mondogatta s diktálás után készült a Nyelvtörténeti Szótárnak reá eső munkarésze is. Milyen rendkívüli éleselmjűség, milyen ritka emlékező tehetség kellett az ilyenmű munkálkodáshoz!

A sors az utolsó tizenhárom esztendőben némileg jóvá akarta tenni azt a nagy csapást, a melylyel sújtotta. Igazi őrangyalt rendelt melléje nevében, a ritka műveltségű és fenkölt lelkű Harrer Paulában. Neki, az ő önfeláldozó gondosságának köszönhetjük, hogy a hosszas, sorvasztó betegség a mestert már régóta ki nem ragadta körünkől. Neki köszönhetjük azt is, hogy úgyszólván egész halála napjáig lelkes örömmel dolgozhatott. Ő írta le a cikkeket, melyeket férje tollba mondott s a Nyelvőr, valamint a Nyelvt. Szótár szerkesztésében tevékeny társa volt.

1895 október 12 én reggeli öt órakor hunyta le Szarvas Gábor

örökre szemét. Halála hírére megdöbbenve fogadták mindenütt s temetésénél a tudományos és író világ majd minden számot tevő kitűnősége összegyűlt, hogy a nagy halott iránti tiszteletét kifejezhesse. Sirjánál kisímultak az ellentétek, melyek életében egyesektől elválasztották s az ellentét és szeretet egyaránt a nagy veszteséget siratta, mely az elhunytban a tudományt és a hazát érte.

Halász Ignác.

Folyóiratok.

— Az *Akadémiai Értesítő* októberi füzetében *Szilády Áron* a königsbergi töredék hasonmásáról értekezik, bemutatván azt facsimilében is; azután *Gerceze Péternek* „Szent Simeon ezüst koporsója Zágrábban“ cz. munkája van ismertetve; *Ráth Zoltánnak* jun. 17-én tartott értekezése kivonatilag van közölve; *Simonyi Zsigmond* „Tüzetes Magyar Nyelvtan“-ból van rövid tájékoztató. Folyóiratok szemléje, jegyzőkönyvi mellékletek zárják be a tartalmas füzetet.

A *Budapesti Szemle* októberi füzetében *Joób Lajos* Washingtonról kezd egy nagyobb tanulmányba; ifj. *Náday Lajos* az alföldi munkáskérdésről értekezik; különös tekintettel a csanádmezei munkás viszonyokra; *Waldapfel János* befejezi „A nemzeti elem gymnasiumaink tantervében és utasításaiban“ cz. értekezését; *A. G.* a legfelsőbb kegyúri jogról szóló tanulmányának második közleményét adja; *B. K. Kurz* Isolde német írónak a „*Humanisták*“ cz. beszélyét kezdi fordítani; *Gyulai Pál* egy hangulatos eredeti és *Radó Antal* egy *Ada Neghri* után olaszból fordított költeményt közöl; *Goldzieher Ignác* *Max Herznek* az arab műemlékekről írott francia munkáját ismerteti. Az értesítőben több új munka van bírálva.

— A *Századok* októberi füzetében *Kropf Lajos* II. Ulászló nejeről, *Anna királynéról* értekezik; *Áldassy Antal* 3-ik közleményét adja az ónodi országgyűlés történetének. Történelmi irodalom rovat alatt gr. *Kuun Géza Vámbéry Armin* új művét: „A magyarság keletkezését és gyarapodását“ bírálja méltányosan; *Gergely Samu* méltatja szépen *Márki Sándor* Aradvármegye történetét. A tárczában *Thaly Kálmán* *Diplomatia* versekben „1710“ czím alatt egy verset közöl, mely az 1710-ben Bécsbe küldött orosz követnek br. *Urbicknak* érkezésére a kuruczok között keletkezett.

— Az *Országos Középpiskolai Tanáregyesületi Közlöny* okt. 20. számában *Simonyi Zsigmond* és *Szigetváry Iván* *Szarvas Gábor* emlékének szentelnek kegyeletes sorokat. A folyóirat többi részét egyesületi és választmányi dolgok töltik be.

— A *Magyar Nyelvőr* októberi füzetének élén az elhunyt szerkesztőről, *Szarvas Gáborról* emlékezik meg kegyeletesen leghűségesebb munkatársa *Simonyi Zsigmond*; *Kicska Emil* folytatja az alany és állítmány meghatározását; *Melich János* befejezvé a német vendégszók közlését, a hangtani részről értekezik; *Barcza József* a „*Metamorphosis Transilvaniae*“ mondattanát vizs-

gálja; *Kiss* Ignác folytatja, Faludi Ferencz nyelvi sajtóságainak felsorolását. Helyreigazítások, magyarázatok, tájszótárlozat, népnyelv hagyományok zárják be a tartalmas füzetet.

— Az *Archneologiai Értesítő* 4. számában *Kövér* Béla Az „erdélyi zománczról“ értekezik. Az emlékek és leletek rovatában *Gohl* Ödön a szabadkai főgymnasium gyűjteményében levő régiségeket sorolja föl; *Lehoczky* Tivadar a munkácsi kis hegyen tett ásátás eredményét írja le; *Darnay* Kálmán, *Kleissel* Károly és *Száraz* Antal két Nagy-Somló melléki leletet mutatnak be; *Bella* Lajos újabb felíratos köveket ismertet Sopronból; *Dr. Posta* Béla a zala-szentgróthi ásátás eredményét írja le; *Dr. Gerecze* Peter 3-ik közleményét adja a pécsi székesegyház régiségeinek; ugyanő épületi maradványokat ír le az Árpádok korából; *Reizner* János a szeged-csornai füstölőt (thuribulum) mutatja be; *Mihalik* József Kassa város pecsétjét ismerteti. Irodalom, Külföldiek zárják be a tartalmas füzetet, melyet még szép illusztrációk is díszítenek.

— Az *Armenia*, magyar-örmény havi szemlének októberi füzete Lengyel Márton volt erzsébetvárosi polgármester életrajzát hozza *Szontágh* Kristóf tollából arczképmelléklettel; *dr. Molnár* Antal a ván-i ékiratokról értekezik Örményország őstörténetéből; *Merza* Gyula a magyar-örmények ethnographiai hanyatlását és annak okait vizsgálja; *Temesváry* János a Pattantyus, Placsintár és Rác örmény nemes családok czimereit és nemes leveleit közli.

— A *Hadtörténelmi Közlemények* októberi füzetét *Thaly* Kálmán nyitja meg, befejezván „Katonadolgok a kuruczvilágból“ czikkorozatát; *Kiss* Lajos is befejezi pályadíjnyertes értekezését a rigómezei hadjáratról; *dr. Komáromy* András Kolonich Siegfried dunáninneni főkapitány életéhez közöl néhány adatot a XVII. század első feléből; *Kropf* Lajos folytatja „Castaldo Erdélyben“; *dr. Illésy* János befejezi „A magyar királyi nemes testőrség föllálása 1760 ban“ cz. munkáját.

— A *Történelmi Tár* IV. vaskos füzetében is sok becses adat van közölve. *Th—y* L—s Caraffa levelezését közli Dietrichstein herczeggel; *Hellebrandt* Árpád a Mercurius Veridicus Hungaricus, a Rákóczy kuruczai között szerkesztett lap két számának tartalmát mutatja be; *Beke* Antal folytatja az erdélyi káptalan Gyula-Fehérváron levő levéltárának regisztrálását; *Szilágyi* Sándor befejezi közléseit a Rákóczyak levéltárából; *dr. Komáromy* András a br. Perényi-család levéltárából kö. öl több oklevelet; *Zsatkovics* Kálmán De Camelis József munkácsi püspöknek 1690. ápril 20-tól 1694. október 8-ig vezetett naplóját közli a munkácsi püspöki levéltárban levő eredeti alapján; *Fest* Aladár két esztergomi török tisztnek, Hadzsi Alaj bégnek és Hasszán agának Nagy Ferencz érsekújvári lovas hadnagyhoz intézett leveleit közli. A művelődés-történeti rovatban *Kis* Bálint gróf Pekri Lőrinczné végrendeletét és *Szádeczky* Lajos Bethlen Katának két pótvégrendeletét, adomány-levelét, alapító-levelét a fogarasi három alumnus tartására és a fogarasi ev. ref. egyházhoz intézett levelét közlik. A vegyes közlésekben *yi—r* és ifj. *Náway* Lajos írnak apróbb közleményeket. Végül az egész kötethez név- és tárgymutató van.

— Az *Ungaria* (magyar-román szemle) szeptemberi füzetének magyar része ismét érdekes tartalommal jelent meg. *Putnoky* Miklós a jeles román

költőnek, Alexandri Vazulnak a magyarokról való nézetét írja le; *Moldován* Gergely ismerteti Jancsó Benedek új könyvét „Szabadságharcunk és a dákoromán törekvések” és arról dicsérőleg nyilatkozik; ugyanő egy nagyobb tanulmányba kezd a móczokról; *Alexi* György folytatja az „Élősdiek” fordítását Dela Vrancea után.

— A *Protestáns Szemle* 8. füzetében *Payr* Sándor Telekesi Török István XVII. és XVIII. században élő buzgó protestáns életrajzát kezdi meg; *Csiky* Lajos a londoni rongyos-iskolák egyesületének alakulását, történetét és működését írja le; *Paulik* János folytatja a halhatatlansági eszme történetét a persák hitének leírásáról; *Földváry* László Párhay P. Sámuel ref. püspök életéhez közöl adalékokat.

— A *Protestáns Közlöny* 42. számában *Kerekes* Ferencz röviden ismerteti az izraeliták nevelési elveit kezdettől a legújabb korig; *Koncz* József közli Bethlen Miklósnak Bécsben 1702. szept. 19-én kelt és Veszprémi István ref. püspökhöz intézett levelét. A 43. és 44. számban *Incze* Lajos Berde Sándor nagy-enyedi tanárról emlékezik meg.

— A *Sárospataki Lapok* 41. számában *Révész* Kálmán leírja a híres novaji gyűlést, melyet a protestánsok a patens kibocsátásakor, 1860. április 24-én tartottak. A 42. és 43. számban *Maklár* Pap Miklós a sárospataki irodalmi kör rövid történetét adja.

— A *Keresztény Magvető* szeptemberi—októberi füzetét Dr. *Gál* Kelemen értekezése nyitja meg egy új történetbölcseleti rendszerről; *Ferencz* József egyházi beszédet közöl; *Kanyaró* Ferencz, a frankfurti egyetem hallgatóit Erdélyből sorolja fel 1840—1743. között; Irodalmi Értesítő s Különfélék következnek.

s. s.

Szakosztályi értesítő.

Októberi havi ülés.

Az Erdélyi Múzeum-egylet bölcsészet-, nyelv- és történettudományi szakosztálya okt. 19-én *Szamosi* János elnökleto alatt tartott ülésén

1. *Téglás* Gábor: A rómaiak végvárai a Hargita-hegység alján s a keleti határvédelem czélja és rendszere cz. munkáját olvasta fel a titkár.

2. Új tagokul bejelentettek: *Haraszti* Gyula egyet. tanár és Cs. *Papp* József felsőbb leányiskolai tanár Kolozsvárt.

Novemberi havi ülés.

Szakosztályunk nov. 8-án *Márki* Sándor alelnök vezetése alatt tartott ülésén

1. Dr. *Versényi* György olvasta fel Hóry Farkasról írt irodalmi méltatását.

2. *Finály* Henrik mutatta be *Orosz* Endre régészeti munkáját: a kurjácska-gredai ősemleri telepről Kécsán, Torontálmegyében.

3. Új tagokul bejelentettek: *Rechnitzer* Ignác tanító Hajdu-Szováton, *Wilt* Károly tanárjelölt Kolozsvárt.